

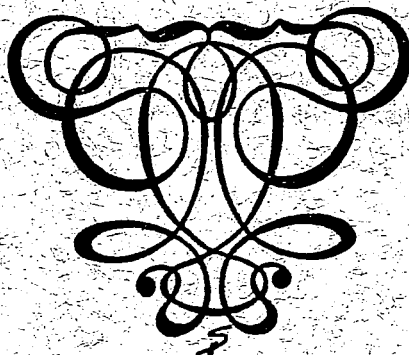
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 52

1949

HÄFT. 4

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3.—

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1949 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse —, statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LÄGERROTH, E. FAHLBECK, C.-E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturgranskningar) och docent E. THERMÆNIUS, Stockholm (översikter och meddelanden).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året. Prenumerationspriset är 12 kr. pr. år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», postgiro nr 279565, (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i januari 1949.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

GRÖNLUND, OTTO, Arkebiskop Erik Benzelius d. y. och den svenska befolkningsstatistikens uppkomst	215
PETERSSON, H. F., Tyväperiodstraditionen och presidentvalet i Förenta Staterna 1940	222

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

»Regeringsformen §. 39.» Av STURE M. WALLER, ORJAN WETTERBERG och KARL LÖFSTRÖM	245
Norrlandsfrågan. Av CURT ROHTLIEB	258

LITTERATURGRANSKNINGAR:

Litteratur om det brittiska parlamentet. Anm. av NILS ANDRÉN	264
Jens Himmelstrup, Den provisoriske Lovgivning i Danmark. Anm. av NILS NILSSON-STJERNQUIST	275
Frède Casrberg, Norsk livssyn og samfunnsliv. Anm. av HANS CAVALLI	284
Tidskriftsöversikt. Av H. MEIJER	287

ÄRKEBISKOP ERIK BENZELIUS D. Y. OCH DEN SVENSKA BEFOLKNINGS- STATISTIKENS UPPKOMST

Av Byråchefen OTTO GRÖNLUND, Stockholm

Biografiska uppgifter om Erik Benzelius. Erik Benzelius föddes år 1675 och var son till ärkebiskop Erik Benzelius d. ä. († 1709), tidigare biskop i Strängnäs. Under de sista åren av 1600-talet företog han en vidsträckt utländsk studieresa, varvid han besökte utländska universitet och bibliotek samt knöt förbindelser med framstående lärde. Försedd med rekommendationer hemifrån uppvaktade han år 1697 den framstående polyhistorn, filosofen och matematikern *G. W. von Leibniz* († 1716), då bibliotekarie i Hannover, och dröjde hos honom någon tid. Härom säger Olof Dalin i sin minnesteckning över Benzelius: »I Hannover fattade den store Leibniz, Tysklands heder, för honom ett tycke, som ej slöts förrän med livet.»¹ Den unge Benzelius å sin sida intogs av beundran och tacksamhet gent emot Leibniz. »Ingen benägenhet kunde vara», säger Benzelius själv, »som denne store mannen ej viste mig, och var han jämväl därför mig bevågen, att han såg mig vilja akta tiden och lära mig något.» H. L. Forssell säger i sin minnesteckning över Benzelius d. y.²: »Leibniz stod vid denna tid på höjden av sitt anseende och hade redan brutit sig väg i alla de olikartade kunskapsgränar hans vittomfattande snille behärskade. Samtiden kunde knappt fatta djupet av hans rent filosofiska spekulationer men vad den förstod och beundrade var denna oerhörda mångkunnighet. Matematici erkände honom för en mästare; i vidsträckt språkkänedom hade han få sina likar.»

Efter studiebesök å ett flertal andra orter i Tyskland begav Benzelius sig till Holland och därifrån till England, där han bl. a. besökte universitetsbiblioteket i Oxford. Slutligen gick färden till Paris, varifrån han återvände hem till Sverige. Från 1702 verkade han i

¹ »Åminnelsetal över — — ärkebiskopen Herr Doct. Erik Benzelius», av Olof Dalin den 28 nov. 1744.

² Svenska Akademiens handlingar år 1882, s. 350, Stockholm 1883.

mer än två årtionden som bibliotekarie vid universitetsbiblioteket i Uppsala. Han gjorde sig här känd för mångsidig lärdom, framförallt såsom språkforskare, historiker och urkundsamlare, varvid han ådagalade en kritisk skärpa, som fördelaktigt utmärkte honom framför många andra samtida vetenskapsidkare. Han var stiftare av och den sammanhållande kraften i det år 1710 bildade vetenskapliga samfundet, det s. k. Collegium curiosorum, vilket nio år senare ombildades till Vetenskaps societeten i Uppsala, som ännu består. I detta lärda samfund gjorde sig de ekonomiska och matematiska lärdoms-grenarna alltmera gällande vid sidan av övriga vetenskaper. Det var härutinnan i mycket en förebild för den några årtionden senare bildade Vetenskapsakademien i Stockholm, där Benzelius år 1740 även blev ledamot. Under sina Uppsala-år hade Benzelius jämväl med iver börjat ägna sig åt matematiska studier och intresserade sig även för astronomiska observationer.

Efter några år som teologie professor i Uppsala blev Benzelius år 1726 biskop i Göteborg, varefter han år 1731 förflyttades till biskopsstolen i Linköping. Även sedan han lämnat universitetsstaden fortsatte han att å Vetenskaps societetens vägnar upprätthålla de vetenskapliga förbindelserna med utländska vetenskapliga samfund, bl. a. Royal Society i London. År 1742 befordrades han till ärkebiskop i Uppsala, men hann aldrig utöva detta ämbete. Han var vid flera riksdagar en inflytelserik deltagare i riksdagslivet, anhängare av hattpartiet. Vid 1743 års stormiga riksmöte, det sista han bevistade, insjuknade han och måste begiva sig hem till Linköping, där han avled i biskopsgården den 23 sept. s. å.

Leibniz och den politiska aritmetiken. Den frågan bör här upptagas till besvarande, huruvida Leibniz känt till och intresserat sig för den s. k. politiska aritmetiken, en föregångare till den senare sig utvecklande befolkningsstatistiken. Den politiska aritmetikens hemland var England. Där hade *John Graunt* († 1674) och efter honom *William Petty* († 1687) gjort systematiska siffermässiga iakttagelser rörande befolkningsförhållandena i London med ledning av de i denna stad förda födelse- och dödslistorna. Senare hade i Tyskland prosten *Kaspar Neumann*, vilken kan anses som den förste representanten för den politiska aritmetiken i detta land, insamlat och bearbetat ett noggrant material över födelser och dödsfall i staden Breslau i Schlesien. Detta material var grundat på observationer för år 1687 och de fyra följande åren. För att få undersökningen närmare granskad sände han materialet till Leib-

niz. Denne synes hava sänt det vidare till Royal Society i London, som anmodade den engelske astronomen *Edmund Halley* (1656—1742) att avgiva yttrande däröver. De lärda samfundet hade under denna tid en livlig förbindelse inbördes. Resultatet blev Halley's ryktbara avhandling, intagen år 1693 i »Philosophical transactions of the Royal Society».³ Ehuru exakta uppgifter om folkmängdens storlek i staden Breslau icke förelågo, gjorde Halley här ett försök att beräkna den med ledning allenast av föreliggande uppgifter om födda och döda, de senare fördelade efter ålder. Han sammanställde därvid jämväl en dödlighetstabell, utvisande dödssannolikheterna inom olika åldrar för befolkningen i Breslau. Genom dessa undersökningar bragte Halley den politiska aritmetiken ett stort steg framåt.

I Tyskland hade Leibniz visat sitt intresse för den politiska aritmetiken liksom för statistikens massiakttagelser över huvud taget genom flera utgivna skrifter, bl. a. en om Petty.⁴ Leibniz förordade för Preussen inrättandet av en central statistisk myndighet till gagn för den offentliga förvaltningen över huvud. Förteckningar över giftermål, födelser och dödsfall skulle föras, varigenom nyttiga slutsatser skulle kunna dragas rörande landets folkmängd och maktresurser. Han uttalade sig för önskvärdheten av att statistiska uppgifter insamlades för att belysa befolkningsförhållandena i olika avseenden: människornas antal och fördelning efter kön, ålder och civilstånd, antalet ogifta kvinnor i äktenskapsåldern, vapenföra män, befolkningstäthet, barnadödlighet, medellivslängd, dödsorsaker m. m. I ett memorial av år 1700 sökte Leibniz bl. a. beräkna folkmängden i Preussen genom att multiplicera antalet årligen födda med 30.⁵ Dessa uttalanden förefalla att i många avseenden vara före sin tid. De äro dock av intresse, då det program, som här utvecklades, längre fram under 1700-talet kom att i åtskilliga avseenden förverkligas i Sverige.

Benzelius och den svenska befolkningsstatistiken. I sin förut citerade minnesteckning över ärkebiskop Erik Benzélius den yngre vid Svenska Akademiens årssammankomst år 1882 yttrade presidenten Hans Forssell om honom bl. a. följande: »Vid sina visitationer i landskyrkorna tog den lärde biskopen reda på allt vad som kunde

³ Jfr H. Westergaard, »Contributions to the history of statistics», London 1932, s. 33 f.

⁴ Jfr Georg v. Mayr, »Statistik u. Gesellschaftslehre», Bd I, Freiburg 1895, s. 183.

⁵ Jfr Otto Behre, »Über den Anteil germanischer Völker an der Entwicklung der Statistik» (Allgemeines statistisches Archiv. Utg. av Georg v. Mayr, Bd VII, Tübingen 1914, s. 73 f.).

tjäna till upplysning i hävdkunskapen, men ännu anmärkningsvärdare är, att han från sina församlingar både i Göteborgs och Linköpings stift förskaffade sig utdrag ur kyrkoböckerna för åstadkommande av beräkningar, vilka tydligen förråda intresse för befolkningsstatistikens problem och aning om en viss regelbundenhet i folkmängdsväxlingen. Av dessa kyrkoboksutdrag förvaras ännu åtskilliga i hans efterlämnade papper, och till brodern⁶ skriver han upprepade gånger om sina för en period av tio år fullföljda uträkningar över folkstockens ökning genom födelser och minskning genom dödsfall såväl av mankön som kvinnkön, särskilt anmärkande regelbundenheten. Det må lämnas därhän, om den vitt beläste mannen kunnat hos Davenant eller King hämta anledning till dylika beräkningar eller om han av sig själv kommit att uppkästa frågan och söka dess svar; men det förtjänar anmärkas, att han antagligen är den förste i vårt land, som tänkt på denna användning av det i kyrkoböckerna förvarade material för befolkningskunskapen; att han sålunda varit en föregångare även uti dessa betydelsefulla undersökningar, genom vilka Vetenskapsakademiens statistici några årtionden senare skulle inlägga så framstående förtjänster.»⁷

Såsom härav framgår hade Benzelius redan under sin biskopstid i Göteborgs stift gjort de första mera lokala försöken att åstadkomma en svensk befolkningsstatistik på nationell grund. När han kommit till Linköpings stift, upprepade han försöken. Under 1730-talet lät han där försöksvis insamla uppgifter ur kyrkoböckerna om födda och döda inom stiftets olika församlingar under det närmast föregående årtiondet.

Den första riksstatistiken i Sverige. Den folkbrist, som förefanns i Sverige efter det stora nordiska krigets slut, gjorde sig särskilt kännbar, då det gällde att befrämja den ekonomiska verksamheten inom såväl jordbruket som den nyskapade industrien. Man började på många håll fråga sig, huru befolkningsförhållandena i Sverige faktiskt voro och på vad sätt de eventuella bristerna skulle kunna avhjälpas. Vid 1734 års riksdag upptogs denna fråga till behandling av ständerna, vilka anhöllo, att landshövdingarna i riket måtte åläggas att för varje riksdag avgiva relationer om rikets ekonomiska utveckling, varvid bl. a. borde avhandlas »inbyggarnes till- eller avtagande». Denna hemställan biföll Kungl. Maj:t på-

⁶ Censor librorum Gustaf Benzeltiernä.

⁷ A. a., s. 350 f.

följande år. De relationer till riksdagen, som i anledning härav kommo till stånd, voro upplysande ifråga om Sveriges ekonomiska läge i allmänhet, men saknade så gott som allt värde ifråga om befolkningsförhållandena.

Ett initiativ av biskop Benzelius, som deltog i 1734 års riksdag, ledde däremot till bättre resultat i nämnda avseende. Han hade med ledning av kyrkoböckerna, som ovan antytts, prosterivis inom sitt stift låtit uppgöra en summarisk »Förteckning, som utvisar antalet på dem, som ifrån början av år 1721 till och med 1730 uti Linköpings stift födda och döda äro samt huru stort överskottet bliver, sedan de senare blivit avdragna». Denna förteckning överlämnade Benzelius till kammarkollegium som prov på de värdefulla upplysningar, som kunde erhållas ur kyrkoböckerna. Hos kollegiet uppstod tanken på en allmän riksstatistik över födda och döda, och förslag därom framlades till Kungl. Maj:t under hänvisning till den nytta, som därav vore att förvänta för landets ekonomiska upphjälpande. Genom ett kungl. brev den 29 jan. 1736 föreskrefs i anledning härav, att det skulle åligga konsistorierna i riket att från prosterierna i varje stift infordra och vid varje års slut till Kungl. Maj:t insända uppgifter om alla under året födda och döda; dels för åren fr. o. m. år 1721 t. o. m. år 1735, dels därefter årligen. Att märka är, att dessa uppgifter icke avsågo folkmängden vid vissa tidpunkter och ej heller vigda par. Det första försöket till en riksorganisation av befolkningsstatistiken i Sverige hade därmed gjorts. Detta försök väckte emellertid till en början icke någon särskild uppmärksamhet.

Inom kort ändrades föreskrifterna såtillvida, att uppgifterna från konsistorierna skulle insändas till landshövdingarna för sammanställning länsvis. Detta föranleddes av ett förslag av den år 1737 inrättade s. k. sundhetskommisionen. Från och med de senare åren av 1730-talet avgåvos förteckningarna över antalet födda och döda till Kungl. Maj:t av landshövdingarna. Hänsyn togs endast till antalet personer, ej till deras kön eller ålder. År 1738 föreskrefs emellertid, på förslag av sundhetskommisionen, att de döda skulle fördelas i tre åldersgrupper: barn under 5 år, personer mellan 5 och 50 år samt personer över 50 år. Härmed var början gjord till den för statistiken så viktiga fördelningen av de döda efter ålder. Förteckningarna avgåvos emellertid mycket ofullständigt. Det nya sifferarbetet kändes betungande för prästerskapet. Åt eftervärlden har organisationen därför endast lämnat ett jämförelsevis torftigt

TVÅPERIODSTRADITIONEN OCH PRESIDENTVALET I FÖRENTA STATERNA 1940

Av Fil. stud. H. F. PETERSSON, Lund

Presidentvalet i Förenta Staterna 1940 var ur många synpunkter betydelsefullt. Dess största principiella intresse ligger emellertid i det traditionsbrott nationen begick genom att välja Franklin D. Roosevelt till president för en tredje gång. Därmed hade tvåperiodsdoktrinen — den tradition som förbjudit presidenten att sitta mer än två perioder — omsider brutits.

Här nedan skall undersökas dels denna doktrins historia och ställning i amerikansk politisk praxis; dels den utveckling som ledde till dess slutliga fall.

I.

Tvåperiodstraditionen leder sitt ursprung tillbaka till republikens första tid. I författningskonventet 1787 hade heta debatter rasat kring frågan om presidentens ämbets-tid. Man hade åtskilliga alternativ att välja mellan, varierande från en presidentur på livstid till ett årligt val av statsöverhuvud.¹ Grundlagsfäderna arbetade i medveten opposition mot två tidigare regeringssystem som de prövat och funnit otillfredsställande: det brittiska herraväldet och konfederationens artiklarnas vänskapsförbund mellan tretton rent självständiga stater. Otivvelaktigt var reaktionen starkast mot det senare systemet. Man hade först enats om en ämbets-tid på sju år med förbud mot omval, men blott någon vecka före konventets slut framtvingade oppositionen en ändring till fyra år utan stadgande om återval.²

Anm.: Den amerikanska termen är »third-term tradition» eller rättare »no third-term tradition». På svenska har dock en positivt klassificerande term ansetts vara att föredra.

¹ Farrand (ed), Records of the Federal Convention of 1787: III: 593—631.

² Ibidem I: 69, II: 525.

Detta blev också författningens definitiva ordalydelse.³ Man väntade allmänt, att Washington skulle bli republikens första president, och ändringen torde ha genomdrivits för att ge honom en praktiskt taget obegränsad regeringstid.⁴

Rättsligt sett fanns det alltså intet hinder för varken en andra eller en tredje period för samme president. »Men traditionen utfyllde lagen.»⁵ Washington vägrade 1796 — efter åtta år i ämbetet — att åter komma i fråga. Det är emellertid klarlagt, att hans beslut icke dikterats av principiella skäl — han var snarast en motståndare till rotation i ämbetet — utan av rent personliga; han var helt enkelt färdig med politikens »hedersbetygelser och bråk».⁶

Det blev Jefferson förunnat att ge en teoretisk motivering till den av Washington på rent personliga grunder skapade traditionen. Jefferson hade aldrig varit nöjd med den verkställande maktens utformning. Den påminde honom om »en dålig upplaga av en polsk kung».⁷ I varje försök att utsträcka presidentens ämbetsstid såg han början till en utveckling som logiskt måste sluta i monarki.⁸ Ur den synpunkten fann han Washingtons beslut klokt, och i sin självbiografi, skriven 1821, antecknade han med tillfredsställelse, att »det föredöme som nu fyra presidenter gett genom att dra sig tillbaka efter två perioder skapat en stark tradition, och att en president som skulle försöka ställa upp en tredje gång skulle förkastas genom denna sin öppet visade maktlystnad».⁹

Med Jackson blev traditionen en öppen politisk realitet såtillvida som den upprepade gånger rekommenderades till kongressen såsom tilläggsförslag till författningen, dock utan resultat.¹⁰ Men den hade också skärpts till att omfatta återval överhuvud. »Washingtons och Jeffersons exempel var kanske inte helt tillfredsställande för nationen», förklarade John Quincy Adams i sin jubileumsadress, »och detta snarare emedan den tillät ett första omval än därför att den förbjöd ett andra».¹¹ En första högkonjunktur upplevde under denna tid

³ *Constitution of the United States*, article II, section 1, 1.

⁴ Jfr Corwin, *The President: Office and Powers* (1948), s. 43. Politiskt var det alltså samma bild som på det ekonomiska området kartlagts av Beard i hans *An economic interpretation of the constitution of the United States*.

⁵ Bryce, *The American Commonwealth* (1924), I: 45.

⁶ Beard, *The Rise of American Civilization* (1947), I: 371.

⁷ Jfr Stein, *The third-term tradition*, s. 32.

⁸ Jefferson trodde sig finna starka sympatier för monarki i U.S.A. Se hans Anas, Ford (ed), *The Works of Thomas Jefferson* (1904), I: 171, 229.

⁹ *Autobiography*, ibidem I: 119 f.

¹⁰ Bassett (ed), *The Correspondance of Andrew Jackson* (1929), IV: 99, 211.

¹¹ Återgiven hos Stein, a. a., s. 62.

Mer uppenbart är det, att Coolidge närt förhoppningar på en tredje period. Med sin stora popularitet var han logiskt att anse som republikansk kandidat 1928.²⁷ Ett år före valet utsände han emellertid sitt ryktbara meddelande: »I do not choose to run for President in 1928».²⁸ Den verkliga innebörden i denna ordgåta förblev outrannsaklig, och i brist på klara direktiv nominerade partiet Hoover. I största stillhet hade dock Coolidge låtit förstå, att en direkt anmodan till honom att åter ställa upp ej skulle vara ovälkommen.²⁹ Men han hade inskränkt sig härtill. Dessutom lät han i slutstriden i konventet de delegationer, han som potentiell kandidat kontrollerade, gå sig ur händerna.

I statsvetenskaplig teori har tvåperiodstraditionen allmänt ansetts som en del av den oskrivna författningen. Men om dess praktiska värde och dess framtid har det rätt delade meningar. Å ena sidan har den framställts som »en politisk dogm, lika orubblig som en uttrycklig bestämmelse i författningen».³⁰ Å den andra har man framhållit, att det blott varit »tur och ej skicklighet att traditionen kunnat hålla sig på fötter; tur i form av sjukdom, dödsfall, hårfina förluster i val eller nomineringar, partisplittringar, ja t. o. m. personliga nycker».³¹ Om man tar hänsyn till de oavbrutna framsteg, som traditionens motståndare noterat alltsedan inbördeskriget, torde man vara benägen att instämna i omdömet att »villigheten hos senare presidenter, varav två — Theodore Roosevelt och Coolidge — haft höffullt goda möjligheter att lyckas, gärna kommer en att tvivla på att det hos det amerikanska folket verkligen finns en oöverkomlig motvilja mot att mjuka upp traditionen».³²

Som politisk tradition hade tvåperiodsdoktrinen med tiden förlorat mycket av sin forna styrka. Detta hade flera orsaker. I sin begynnelse var den ett föga samstämmigt komplement till en vagt avfattad bestämmelse i författningen.³³ Den fick aldrig rättslig helgd

²⁷ Fuess, Calvin Coolidge, s. 389—392.

²⁸ Ibidem, s. 390—98.

²⁹ Ike Hoover, 42 years in the White House, s. 167—79. Jfr motsatt uppfattning hos Fuess, a. a., s. 423 ff., 427 ff.

³⁰ Beard, American government and politics (1929), s. 186.

³¹ Stein, a. a., s. 344.

³² Small, Some presidential interpretations of the Presidency, s. 26. Jfr Staaff, Det demokratiska statsskicket, I: 329. Flera teoretiker ha förordat en längre ämbetsperiod, sex eller sju år. Se t. ex. Taft, The Presidency, s. 4, Laski, The American Democracy, s. 123 f. Jfr även kritiken av det rådande systemet hos Bryce, a. a., I: 70 f.

³³ Däremot infördes i de konfedererade sydstaternas författning av 1861 ett stadgande om en presidentur på sex år med uttryckligt förbud mot omval. Se Bryce, a. a., I: 696, där författningen är återgiven.

såsom ett författningstillägg, trots många försök därtill.³⁴ Under tiden har Förenta Staterna genomgått en utveckling, som i grund förändrat nationens struktur ekonomiskt, socialt och politiskt.³⁵ Nya sedvänjor ha växt fram. En av dessa är av speciellt intresse, då den principiellt måste komma i konflikt med tvåperiodsdoktrinen. Enligt den blir en president normalt alltid renominerad. »Om en president misslyckats, har det parti som har ansvaret för hans val också misslyckats, och att vägra honom renominering är det samma som att erkänna båda misslyckandena.»³⁶

Denna praxis går tillbaka till uppkomsten av de nationella partikonventen. Det första hölls 1832 för att renominera Jackson. Redan från början var konventet »en presidentens institution för att renominera honom själv eller en av honom utsedd efterträdare».³⁷ Det har så förblivit. Av de femton presidenterna efter inbördeskriget ha tolv renominerats för en andra period, medan en enda bestämt undanbett sig återval och två av alldeles speciella skäl förkastats av sitt parti.³⁸

Vid några tillfällen har renomineringspraxis tidigare råkat i konflikt med tvåperiodsdoktrinen. Varje gång detta skett, har emellertid utgången bestämts »icke av presidentens oförmåga att genomdriva sin renominering utan av felaktig taktik eller bristande omdöme».³⁹ Grant avstod 1876 endast motvilligt från att åter ställa upp — hans offentliga »avböjande» var ytterligt tvetydigt — och vad värre var, han tog icke ställning för någon annan kandidat.⁴⁰ Tjugo år senare var Cleveland »en man utan ett parti».⁴¹ Detta hade sin orsak dels i hans tidigare misstag dels i hans oskickliga försök att stödja en kandidat av hans egen politiska uppfattning (en guld-

³⁴ Jfr Musmanno, Proposed amendments to the Constitution (70th Congress, 2nd session, H. D. no 551; 1929), s. 51—60. Mest bekant är den s. k. Springer-resolutionen av 1875.

³⁵ »En jämförelse mellan deras (Washingtons och F. D. Roosevelts) bördor hör snarare hemma i den poetiska fantasiens rike än i statsvetenskapsmannens nyktra omdöme», Laski, a. a., s. 125.

³⁶ Corwin, a. a., s. 46.

³⁷ Patterson, Presidential government in the United States, s. 97. Konventens tillkomst var en utomordentligt viktig förändring i det politiska underlag, varpå tvåperiodstraditionen vilade. Tidigare hade kandidaterna utsetts på konferenser i kongressen (congressional caucuses). Jfr Stanwood, a. a., I: 166—71.

³⁸ Hayes avböjde återval. Förkastade blevo Johnson, som ursprungligen var demokrat och dessutom varit föremål för impeachment, samt Arthur, som valts såsom en eftergift åt de besegrade bossarna 1880 men ej kunnat vinna reformvänternas förtroende.

³⁹ Patterson, a. a., s. 100.

⁴⁰ Stanwood, a. a., I: 360 f.

⁴¹ Woodrow Wilson i Atlantic Monthly 1897, citerat hos Stein, a. a., s. 121.

han skulle förmodligen vinna en del röster i jordbruksområdena i Mellanvästern, där presidentens egen popularitet var i avtagande.⁷⁰ Men det slutliga valet av Wallace skedde först efter det konventet börjat sina förhandlingar.

Det demokratiska partikonventet öppnades i Chicago den 15 juli 1940. Ett namn — Roosevelt — dominerade dess arbete. Men stämningen var dålig; entusiasmen från 1936 var helt borta. Delegaterna voro missnöjda över ovissheten om presidentens planer, över dennes upprensning, över the new deal, över förmenta oförrätter i utnämningsfrågor. Därtill kommo så ryktena om brytningen mellan presidenten och några av hans gamla medarbetare som Garner och Farley samt om den senares beslut att avsäga sig sina uppdrag inom partiet.⁷¹ Trots sina förtrognas råd hade Roosevelt vägrat att personligen framträda för konventet som han gjort med så stor framgång 1932; läget fordrade nu hans närvaro i Washington.⁷² Däremot lyckades man få dit mrs. Roosevelt i en kombinerad good-will — och påtryckningsmission.⁷³

Det kunde icke bli någon egentlig strid om nomineringen. Frågan var blott om den skulle bli enhällig. Presidentens anhängare, ledda av Hopkins och senator Byrnes, förde en målmedveten »draft-Roosevelt»-kampanj. Huvudtanken i deras strategi var att få de övriga konkurrenterna ur spelet genom övertalning eller kohandel. En av deras eftergifter i detta avseende blev mycket uppmärksammas och kom senare att få en icke ringa politisk betydelse. Det var den punkt i valprogrammet som behandlade utrikesfrågorna och som blott förklarade, att man icke skulle delta i främmande krig och icke sända trupper utomlands utom i händelse av angrepp.⁷⁴ Bakom denna nästan rent isolationistiska avfattning låg en kompromiss med förkämparna för senator Wheelers kandidatur; denne drog sig nu definitivt tillbaka.⁷⁵ Även på Farley övades ett visst tryck för att få

⁷⁰ Flynn, a. a., s. 157, Perkins, a. a., s. 129, MacDonald, Henry Wallace, s. 63. Jfr ock Hull, a. a., I: 859.

⁷¹ Farley, a. a., s. 221, 228 f., 252, 256.

⁷² Sherwood, a. a., s. 176, Perkins, a. a., s. 128, 132 f.

⁷³ Flynn, a. a., s. 158, Perkins, a. a., s. 132 f., Farley, a. a., s. 283, 299 f.

⁷⁴ Beard, American foreign policy in the making 1932—40, s. 295.

⁷⁵ Byrnes och Hopkins hade framlagt presidentens i samråd med utrikesdepartementet utarbetade förslag, vilket tog ganska klar ställning i världskonflikten. Mot det stod emellertid en kompakt majoritet av programutskottet, som godtog Wheelers formulering. Denna sade kort och gott, att man icke skulle delta i kriget och icke sända trupper utomlands. Byrnes lyckades få med tillägg »utom i händelse av angrepp». Den nya formuleringen accepterades av Roosevelt och, ehuru motvilligt, av Hull. Wheeler, som under debatten hotat bryta sig

honom att kvarstå som ledare av presidentens valkampanj och som ordförande i nationalkommittén, men utan resultat.⁷⁶

Sedan man antagit valprogrammet, som huvudsakligen ägnats partiets inrikespolitiska åtgärder, skred man till nominering — eller som Byrnes uttryckte det: »till att avsluta det arbete vi kommit hit för att göra, nominera Roosevelt».⁷⁷ Omedelbart dessförinnan hade partikonventets ordförande, senator Barkley, läst upp ett budskap från presidenten, vari denne meddelade, att »han icke hade någon önskan eller avsikt att fortsätta i sitt ämbete eller nomineras därtill, och att hans delegater voro fria att rösta på vilken kandidat som helst».⁷⁸ Men det var uppenbart, att »vilken delegat som helst» även och i synnerhet innefattade presidenten själv. Nomineringen avgjordes också snabbt. Fyra namn placerades på förslag: förutom Roosevelt även Farley, Garner och senator Tydings. Första omröstningen gav följande resultat:

Roosevelt	946	12/30	röster
Farley	72	27/30	
Garner	61		
Tydings	9	5/30	
Hull	5	2/30.	⁷⁹

Därefter kapitulerade Farley på oppositionens vägnar och föreslog, att valet skulle ske med acklamation. Så blev också fallet.

Det verkliga kraftprovet för presidentens makt över partiet blev emellertid nomineringen av vicepresident. Det slutliga valet av Wallace skedde först efter det konventet öppnats. Det blev av flera skäl svårt att genomdriva presidentens önskan. En ytterst farlig kandidat hade dykt upp i Jesse Jones, chef för Reconstruction Finance Corporation, och kvar i fältet stodo fortfarande Bankhead och andra med stark ställning inom partiet. Wallace däremot var okänd som partiman; man visste, att han fram till 1932 tillhört motståndarpartiet. Man ansåg, att »bara därför att republikanerna nominerat en demokratisk avfälling, Willkie, behövde icke demokra-

ur partiet, förklarade sig fullt nöjd med tillägget. Det blev den s. k. utvägsklausulen. Se Byrnes, *Speaking frankly*, s. 11, Beard, *American foreign policy in the making*, s. 284—92 samt en något avvikande version hos Hull, a. a., I: 862.

⁷⁶ Farley, a. a., kap. 25 passim.

⁷⁷ *American Yearbook*, 6.

⁷⁸ *Public Papers*, 1940: 292. Hopkins hade utkastet med sig i Chicago som sin enda instruktion, Sherwood, a. a., s. 177 f.

⁷⁹ *American Yearbook*, 6.

folkets förtroende. Men innebar icke detta ett prejudikat för en övergång till mer europeiska författningsprinciper, från det klassiska amerikanska regeringssystemet? Vitala konstitutionella problem hade därmed aktualiserats.⁹³

Måhända var det ingen tillfällighet, att traditionsbrottet skedde just under Franklin D. Roosevelts presidentur. Han var slutstenen i en utveckling, som börjat med Cleveland och Theodore Roosevelt, som fått sin teoretiska motivering genom Wilson och som utmärkts av en allt större maktkoncentration hos presidenten.⁹⁴ Så hade två-periodstraditionens förfall varit blott en sida av ett större skeende.

⁹³ Corwin, a. a., Patterson, a. a., Finletter, Can representative government do the job?

⁹⁴ Se härom Tingsten, Demokratiens seger och kris, s. 357—99, passim, Rexius, Presidentmaktens renässans.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

»Regeringsformen § 39.» Hovkamrer Karl Lövströms artikel härom i denna årg., s. 95 ff., har väckt åtskillig uppmärksamhet. Nedanstående, sinsemellan helt oberoende inlägg, av docenten Sture M. Waller samt av jur. stud. Örjan Wetterberg, Lund, kritisera ur huvudsakligen historisk resp. statsrättslig synvinkel den nya tolkning av grundlagsbudet, som givits av Lövström.

I.

I en uppsats med titeln Regeringsformen § 39 har hovkamrer Karl Lövström i denna tidskrift framfört en ny tolkning av uttrycket »riddarvärdighet utdela», som skulle syfta på upphøjelse i den gamla riddarklassen på riddarhuset, alls icke på de moderna riddarordnarna. Dessa skulle således icke vara nämnda i R.F., och konungen skulle därför enligt Lövströms mening även under vistelse utrikes ha rätt att utdela ordnar, något som anses ha en viss praktisk betydelse.¹ Problemen tillhöra ju inte de mer väsentliga, men då en exakt tolkning även av R.F:s detaljer torde vara önskvärd, synas de framställda åsikterna förtjäna en kritisk granskning.

För att styrka sin uppfattning gör Lövström en historisk översikt, som dock ej tar någon hänsyn till R.F:s förlagor. Det tas utan vidare för givet, att bestämmelserna formulerats av 1809 års konstitutionsutskott, ehuru under hänsynstagande till den historiska erfarenheten. En närmare granskning visar emellertid, att utskottets egna ledamöter äro oskyldiga till formuleringen av de omdiskuterade bestämmelserna rörande förbud för interimregering att förläna adelskap och riddarvärdighet. Dessa undantag saknas visserligen i motsvarande paragrafer i de närmast föregående regeringsformerna av 1719 (§ 16), 1720 (§ 16) och 1772 (§ 37), men den av 1634 förbjuder i § 60 varje interimregering bl. a. just att adla eller naturalisera »i riddarståndet».² Sistnämnda uttryck är uppenbarligen lika med ridderskapet och adeln. Det skulle möjligen i någon mån kunna åberopas som stöd för Lövströms uppfattning.

Bestämmelserna i R.F. § 39 ha dock närmare förebilder. Hela paragrafen har med smärre formella ändringar avskrivits från Håkansoniska förslaget

¹ K. Lövström, Regeringsformen § 39, Statsv. tidskr. 1949, s. 95 ff.

² E. Hildebrand, Sveriges regeringsformer 1634—1809 samt konungaförsäkningar 1611—1800, 1891, s. 69, 95, 136, 38. Jfr F. Lagerroth, Svensk konungs ställföreträdare, Statsv. tidskr. 1939, s. 209; Dens., 1809 års regeringsform, 1942, s. 88. Se även L. Stavenow, Ur kanslirådet Jacob von Engeströms papper, 1911, s. 11.

(H. F. I: 39).³ Dettas förlaga på denna punkt är ej heller svår att finna. Det är tydligen, ehuru det ej tidigare beaktats, Gustav III:s testamente av den 19 maj 1780. Här stadgas nämligen för det första, att hertig Karl som eventuell förmyndare skall föra regeringen med full kunglig makt och myndighet i enlighet med 1772 års R.F. och övriga fundamentallagar. »Wi undantage dock härifrån den rätt at uphöja til Grefligit och Friherrligit Stånd, at göra Adel och at utdela Seraphimer- Nordstjerne- och Wasa-Orden, rättigheter som endast tilhöra en fullmyndig Konung och utom hwilka Riket under en minderårighet dock kan styras». Svärdsorden fick däremot utdelas, dock endast i händelse av krig.⁴

Överensstämmelsen mellan det kungliga testamentet, Håkansonska förslaget och 1809 års R.F. är uppenbar och på några punkter t. o. m. verbal, t. ex. i fråga om termen utdela om ordnarna resp. riddarvärdigheten, vilket uttryck Lofström trott bero på en särskilt exakt terminologi i R.F.⁵ Någon tvekan om att landshövding af Håkanson utnyttjat testamentet kan således knappast råda, helst han rimligtvis väl kände till detsamma redan tidigare. Ytterligare ett par reminiscenser från samma aktstycke torde f. ö. kunna spåras i Håkansonska förslaget. Således synes stadgandet i II: 36, att fråga om ändring i regeringsformen ej finge väckas »hvarken under Konungens frånvaro eller Konungens omyndige år eller under thronledighet», återgå på Gustav III:s ängsliga inskärpande av att förmyndaren ej finge göra någon eftergift av den kungliga makten.⁶ Konungens myndighetsålder anges i Håkansonska förslaget (I: 41) till 18 år, vilket stämmer med Gustav IV Adolfs enligt tillägget till Gustav III:s testamente av den 1 juni 1789. I den antagna R.F. höjdes dock åldern till 21 år i överensstämmelse med 1772 års R.F. (§ 34) och Gustav III:s ursprungliga testamente.⁷ Av förbudet mot ändringar i R.F. upptogs blott, att denna ej får ändras i samband med ett ev. kungaval (R.F. § 94), vilket dock var en viktig författningsrättslig nyhet.⁸

³ N. Höjer, Hans Järta och Sveriges grundlagar, Hist. tidskr. 1910, s. 117 (jfr även I: 41, s. 118); 1809 års regeringsform. Några aktstycken belysande dess tillkomst, 1940, s. 59 f. Se även M. Sandegren, Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809, 1890, s. 72; Lagerroth, Statsv. tidskr. 1939, s. 208.

⁴ Konungens testamente 10/5 1780, R. G. Modée, Utdrag utur alle ifrån den 7 decemb. 1718 utkomne publique handlingar, placater, förordningar, resolutioner och publicationer..., XIV, 1804, s. 647 ff.

⁵ Lofström, a. a., s. 100.

⁶ Höjer, Hist. tidskr. 1910, s. 125 f.; 1809 års regeringsform, s. 71 f.; Modée, a. a., XIV, s. 656. Redan 1634 års R.F. § 59 innehåller dock förbud mot åtgärder under en förmyndarstyrelse den kungliga makten till förfång (Hildebrand, a. a., s. 37 f.).

⁷ H.F. I: 41, Höjer, Hist. tidskr. 1910, s. 118, 1809 års regeringsform, s. 60; Modée, a. a., XIV, s. 660, 652; Hildebrand, a. a., s. 135 f. Håkansons förslag till myndighetsålder har betecknats som förvånande (Sandegren, a. a., s. 72). Inte bara Gustav IV Adolf utan även Kristina hade ju dock blivit myndig vid 18 år. Gustav III anknöt som bekant avsiktligt till den äldre stormaktstidens statskick, och så har tydligen även skett vid utformningen av vissa bestämmelser i testamentet. Sänkningen av myndighetsåldern tycks ha inneburit en godtycklig ändring av 1772 års R.F.

⁸ Lagerroth, 1809 års regeringsform, s. 174. Då bestämmelsen härrör från H.F., skulle man däri nästan kunna se en sorts protest mot att Gustav IV Adolfs avsättning begagnades till att ändra statskicket.

Av det sagda framgår tydligt, att riddarordnar avses i 1809 års R.F. § 39, och de samtida ha säkert haft detta klart för sig. Ledamoten av 1809 års konstitutionsutskott A. G. Silverstolpe begagnar således i sin översättning till franska av R.F. uttrycket »distribuer des Ordres de Chevalerie».⁹

Den omdiskuterade bestämmelsens härkomst förklarar även det i och för sig egendomliga förhållandet, att ordensväsendet endast på detta sätt omtalas i R.F.¹⁰ Så förklaras likaledes, att inskränkningen i interimregeringens befogenheter också på denna punkt framställs som en inskränkning av de i R.F. omtalade kungliga rättigheterna. Gustav III:s testamente hade ju, som framgår av det ovan sagda, en mer svävande formulering, och i det första konceptet till Håkansonska förslaget äro orden »eller riddare-värdigheten utdela» ett senare tillägg.¹¹ Det är då lätt begripligt, att formuleringen blivit mindre adekvat.

Det må även nämnas, att R.F:s bestämmelser med den här antagna tolkningen av uttrycket riddarevärdighet icke bli ofullständiga »både beträffande riddarhuset och ordensväsendet», såsom Löfström påstår.¹² Tidens språkbruk inbegrep nämligen under riddarvärdigheten även kommandörsvärdigheten.¹³ Indirekt berövades en interimregering således ock möjligheten att påverka sammansättningen av riddarklassen på Riddarhuset, då denna ju just rekryterades av Nordstjärne- och Svärdsordnarnas kommandörer.

Anledningen till att rätten att adla och att utdela ordensvärdigheter liksom att annat än tillfälligt tillsätta lediga sysslor undantogs från interimregeringens befogenheter i R.F. § 39 var tydligen, som Gustav III uttryckligen säger om de förstnämnda rättigheterna, att det var fråga om något som hörde till konungens personliga befogenheter, de s. k. *personalia imo personalissima*, vilka rimligtvis ej borde utövas av en ställföreträdare.¹⁴ Då 1809 års R.F. ursprungligen ej räknade med annan interimregering än statsrådet, var det än orimligare att låta en ställföreträdare utöva det kungliga prerogativet. Statsrådet in corpore kunde näppeligen presidera i ett ordenskapitel.

Dessa rent principiella överväganden ha dock uppenbarligen ej varit de enda skälen till R.F:s formulering. Vid sidan om och kanske bakom dem låg

⁹ *Forme de gouvernement établie par les états de Suède & acceptée par le roi le 6. juin 1809.* Trad. publ. par A. G. Silverstolpe, 1811, s. 15; S. Andgren, *Konung och ständer 1809—1812*, 1933, s. 317. Jfr däremot Löfström, a. a., ss. 101, 104.

¹⁰ Jfr Löfström, a. a., s. 96.

¹¹ C. G. Edelstam, *Regeringsformen 1809.* Anders af Håkansons första utkast, *Hist. tidskr.* 1916, s. 267 (§ 25); 1809 års regeringsform, s. 28 f.

¹² Löfström, a. a., s. 99 f.

¹³ Se t. ex. Karl XIII:s yttrande i ordenskapitlet ³/₇ 1809, *Inrikes tidningar* ⁰/₇ 1809.

¹⁴ Se ovan s. 246; Lagerroth, *Svensk konungs ställföreträdare*, *Statsv. tidskr.* 1939, s. 209 (där det även påpekas, att tidigare regeringsformer satt än snävare gränser för interimregeringens myndighet); *Dens.*, 1809 års regeringsform, s. 88; jfr f. ö. även Löfströms eget påpekande om rätten att utdela riddarvärdighet under äldre tider (a. a., s. 95). — I annat sammanhang (Det svenska statsrådets ansvarighet i rättshistorisk belysning, *Sc.* 1939, s. 72) har Lagerroth anfört en något avvikande förklaring. I praxis föredrogos i varje fall redan på sommaren 1809 upphöjelser i adligt stånd i statsrådet, vanligen efter utnämningss- ärenden. Se t. ex. *Statsrådsprot. i krigsår.* ²⁹/₆, ¹⁰/₇, ¹⁷/₇, ²⁵/₇ 1809, R.A.

Norrlands- Genom den år 1943 tillsatta norrlandskommitténs principbetänkande av den 11 december 1948 (S.O.U. 1949:1—3) har ett betydande och mångsidigt material hopbragts i en fråga, som flere decennier utgjort ett aktuellt diskussionsämne. Ett gammalt klagomål är, att Norrland av statsmakten städse missgynnats och betraktats snart sagt som en koloni. Onekligen kan en dylik åsikt finna ett visst stöd i den ekonomiska efterblivenhet, som präglar stora delar av Norrland. Denna är emellertid historiskt och klimatiskt betingad. Statsmakterna ha i själva verket gjort ej så litet för att råda bot därpå.

I motsatt och för Norrland ogynnsam riktning ha många ekonomiska faktorer verkat, och detta gäller nog även vårt tullsystem. Vid undersökningarna härom har kommittén fördjupat sig i rätt svårlösta frågor rörande pris och värde på vad Norrland och andra landsdelar producera. Ett ömse- sidigt varuutbyte har pågått, och å ömse sidor har man ansett sig missgynnad av pris, som länt motparten till oskäligen favorit. Är Norrland närande eller tärande i förhållande till landet i övrigt?

En utgångspunkt för kommitténs försök att besvara denna fråga är den något dunkla satsen, att man ej kan räkna med att befolkningen i Norrland skall vara beredd att betala produkterna från en speciell landsdel med högre pris än de äro värda. Läsaren stannar i tvekan huru värdet av en produkt skall bestämmas på annat sätt än genom marknadspriset. Naturligtvis finnas andra teoretiskt tänkbara värdebegrepp, men detta faller givetvis utanför diskussionens ram. I praktiken får man hålla sig till det handgripliga marknadsvärdet och lämna de akademiska frågorna utanför. Kommittén antyder blott i största allmänhet, att Norrland är missgynnadt på grund av bytesvärdet, och tar såsom exempel vattenkraften, vilken södra och mellersta Sverige uppgives få nyttja på villkor, som ej alltid stå de norrländska konsumenterna till buds. Något säkert siffermässigt bevis härför kan emellertid ej sägas föreligga, och därest en jämkning av villkoren anses erforderlig till Norrlands fördel, kan detta i själva verket lätteligen ske utan att mera vittutseende spörsmål upprullas.

Kommittén upptar vidare särskilt frågan om huru Norrlands skogstillgångar exploaterats, ett gammalt och rätt känsligt tvisteämne. Skog har ju ofta förvärvat av personer i de sydligare landskapen till priser, som visat sig förmånliga för köparen. Norrlänningarna känna sig sedan gammalt förfördelade därav, ofta på goda grunder, då säljaren saknat förmåga att bedöma vad som varit ett skäligt pris. Men där affären uppgjorts mellan jämställda parter och köparen utvunnit en avkastning, som säljaren aldrig varit i stånd till, blir dennes sent omsider vaknade missnöje föga grundat. Visserligen ha bevisligen illojala metoder ej så sällan använts, men hos oss liksom över allt annars ha de ekonomiska krafterna fört naturtillgångarna i händerna på dem, som haft förmåga att tillgodogöra sig dem.

Så ha ju nästan alla de stora sågverken och andra industrierna uppstått. Utan köparens företagsamhet skulle Norrland fortfarande vara en efterbliven fattigbygd. Men detta ha många norrlänningar svårt att medgiva. Och deras ståndpunkt är för övrigt rätt begriplig, när man betänker, huru långt skogsskövlingen mångenstädes redan vid sekelskiftet hunnit och huru svårt det varit att hejda denna. Norrlandslagstiftningen gjorde detta med förbud,

som måhända saknat nödig smidighet. En uppmjukning har numera från många håll påyrkats. I samma mån som på andra områden olägenheterna av en detaljerad statskontroll över handel och vandel framträtt, har man fått ögonen öppna för olägenheterna av en förbudslagstiftning, som visserligen varit ett nödvändigt skydd mot bolagen, men som även stundom verkat förlamande på utvecklingen för tillgodogörande av skogens värdefulla produkter.

I Norrland kanske mer än annorstädes ha två motsatta synpunkter tävlat om företrädet, den ekonomiska och den sociala. Den förra är lätt att definiera: räntabiliteten är dess kriterium. Den senare innefattar ett flertal skiftande syften: hjälp åt de sämre lottade befolkningslagren, skydd åt det mindre jordbruket och självständiga smärre företagare i gemen samt understöd åt barnrika familjer och yrkesgrupper i allmänhet, vilkas värde ur befolkningssynpunkt är större än deras ekonomiska bärkraft. Motiveringen för sociala utgifter har ej sällan gått ut på att en viss verksamhet ej lönade sig, liksom om detta vore ett särskilt skäl att gynna den.

En kardinalfråga ur ekonomisk synpunkt är tullarnas inverkan på Norrlands näringsliv. Att granska den något subtila metod, som kommittén använt för att finna ett approximativt säkert resultat, kan här ej komma i fråga. Den inkomst, som genom tullskyddssystemet kommit näringslivet till godo, har uppskattats till högst 519 miljoner kronor, varav 29 milj. eller ung. 6 procent antagits komma på Norrland. Där spela ju exportnäringarna större roll än i landet i genomsnitt. Dessa siffror gälla emellertid endast, om tullskyddet helt utnyttjas i prissättningen. Utnyttjandegraden har dock antagits vara omkring två tredjedelar av tullskyddet, vadan omkring 346 milj. kronor belöpte sig på riket samt 20 milj. därav skulle komma på Norrland. Dess befolkning utgör emellertid 17,8 procent av rikets. Medelproduktionen per invånare utgjorde för hela landet 747 kronor för tullskyddade och 283 kronor för icke tullskyddade varor. Siffrorna för Norrland voro 260 och 632, allt enligt kommitténs summariska beräkningar. Det är i varje fall redan på grund härav tydligt, att tullsystemet i hög grad missgynnar Norrland, och detta är ej en tillfällig omständighet, som lätteligen kan rättas, såsom exempelvis priset på elkraft, utan följer med nödvändighet därav, att Norrland lever på exportnäringar. Endast en radikal nedskärning av tullarna kan hjälpa.

Kommittén skulle här ha anledning till mera konkreta frihandelsvänliga önskemål än som faktiskt formulerats. I stället framträder en skyddstanke i ny gestalt. Kommittén vill förbehålla Norrland rätten att förädla landsändans produkter, som nu, av ekonomiska skäl, hamna söderut. Naturligen har säljaren fått fulla marknadsvärdet vid sådan export, och något ingripande i prisbildningen har ej ägt rum för eller mot den ena parten. Men kommittén påkallar åtgärder (s. 30) för att Norrlands befolkning skall få åtnjuta »skäligen del av inkomsterna från vad som överföres söderut eller exporteras». Vad menas därmed? Skall man skapa artificiella gränser mellan Norrland och det övriga riket? och varför bara detta? Andra landsdelar kunna resa samma anspråk, och snart ha vi landet uppdelat i olika områden, »skyddade» mot varandra.

Det har klagats över att Norrland betraktats såsom ett slags koloniland,

och kommittén framhåller såsom ett önskemål, att befolkningen där skall få konkurrera med andra landsdelar »på mera jämbördig grund» (s. 31). Vari olikställigheten skulle bero förefaller ej fullt klart, men de långa avstånden — och väl även det hårda klimatet — har medfört en viss efterblivenhet, som bör avhjälpas. Vad kommittén härom anför är värt allt beaktande, särskilt i fråga om förbättrade kommunikationer och näringslivets differentiering. Tillgänglig arbetskraft bör enligt kommittén fördela sig »mellan olika näringsgrenar på ur lönsamhetssynpunkt mest ändamålsenligt sätt» (s. 32). Alldeles sant, men det gäller även arbetskraftens lokala fördelning, och därmed faller allt vad som anförts om kvarhållande av naturtillgångar och arbetskraft, som på grund av större lönsamhet söker sig söderut.

Och just arbetskraften vill kommittén värna, utan att erkänna det berättigade i att denna söker sig till lönande arbetstillfällen i sydligare trakter. Redan den starka nativiteten i Norrland gör detta förklarligt; den bistra naturen än mera. Även om man med viss rätt kan säga, att Norrland förlorar därpå, är det tydligt, att norrlänningarna vinna. Mellan landet — fattat såsom kommittén gör det — och folket består ett ofrånkomligt motsatsförhållande. Detta bekräftar kommittén oavsiktligt på tal om jordbruket, som bör rationaliseras, så att behovet av mänsklig arbetskraft per arealenhet minskas. Vart skall den överflödiga arbetskraften taga vägen? Är det säkert, att just industrin i Norrland kan upptaga den? Den bör väl söka sig den lönsammaste användningen.

Jordbrukets arealutvidgning har säkerligen snäva gränser, och resultatet av den statliga kolonisationen ger knappast grund för någon större optimism. Talrika misslyckade kolonisationsföretag ha lämnat en dyrköpt erfarenhet. Arbetskraftsbehovet inom skogsindustrin har notoriskt nedgått, vilket kommittén ej söker bestrida. Frånvaron av en hemmamarknadsindustri utgör en svår belastning för Norrland. Över arbetslöshet klagas ju ofta, och de långa vintrarna medföra för småbrukarna perioder av sysslolöshet, alltså dold arbetslöshet. Kommittén klagar över sysselsättningssvårigheter och skildrar (s. 244) den starka befolkningsökningen. Men lokalpatriotismen är så stor hos norrlandsrepresentanterna, att blott försörjningsmöjligheter inom den egna landsdelen godkännas (s. 39). Det kan ju ej bli fråga om någon avfolkning av Norrland, ehuru norrlänningarna själva ibland synas befara detta, utan blott om ett avledande av ett befolkningsöverskott, som i de sämst lottade trakterna ej kan få tillfredsställande bärning. Till folket, det levande materialet, bör man väl taga större hänsyn än till jorden och bygden.

Både lokalt och i fråga om olika näringar behövs större rörlighet. Omflyttningen kan på sina håll kännas smärtsam, men orörligheten lägger i längden en börda på folkhushållningen av skadligare art. Detta gäller landets näringsliv i allmänhet och har övertygande illustrerats i en nyligen publicerad undersökning av Lennart Fastbom, intagen i konjunkturinstitutets rapportserie. För Norrland, där näringslivet är knutet till fasta naturtillgångar, är det av särskild vikt att befordra föränderligheten och anpassningen till marknadens skiftande krav, ty annars stagnerar framåt-skridandet. I den mån äldre näringar — av råvarubrist eller andra orsaker

— stäckas, måste nya produktionsriktningar träda i stället, om trenden ej skall brytas.

Kommittén är emellertid inställd på att fastlåsa Norrlands befolkning vid hemprovinsen och finner det ej ens ur samhällsekonomisk synpunkt önskvärt att utflyttning av norrländsk ungdom sker i annan mån än — som kommittén något gåtfullt uttrycker det — det betingas av en naturlig ömsesidig rörlighet hos landets befolkning (s. 41). Den hittillsvarande utflyttningen är dock följderna just av en naturlig rörlighet. Denna har blott förstärkts av tullarna, som från kommitténs synpunkt med visst fog kunna anses strida mot en »naturlig» ordning. Därest kommittén avsett detta, hade saken möjligen kunnat uttryckas tydligare.

Den alltför spridda bebyggelsen i obygderna utgör utan tvivel ett hinder för en tidsenligare gestaltning av näringslivet, och i betänkandet motiveras ingående behovet av en mera koncentrerad bosättning. Detta innebär emellertid ett nedläggande av isolerade och mindre givande jordbruk. I sig rationellt, kan detta knappast genomföras utan att någon arbetskraft söker sig till andra landsdelar. En sådan sanering av förfelade småbruk måste dock anses såsom ett ofrånkomligt led i jordbrukets pågående rationalisering. Tvångsmedel för att kvarhålla befolkningen avvisas självfallet, men när det talas om ökade sysselsättningsmöjligheter inom Norrlands industri, kan man undra, om denna verkligen kan göras konkurrenskraftigare än de södra landsdelarnas utan konstlade medel. Eller skall de senares utveckling missgynnas?

Man kan livligt instämma i önskemålet, att arbetskraften genom utveckling av näringslivet skall sugas upp på hemorten (s. 52), och betänkandet innehåller sakkunniga och givande uppslag härtill. I detta sammanhang lämnas ock medgivandet, att en flyttning av arbetskraften i själva verket kan bli nödvändig.

I ett särskilt utlåtande angående »åtgärder vid industrinedläggelse eller driftsinskränkning, som föranleder lokalt arbetsöverskott», har kommittén undersökt möjligheterna att främja ny företagsamhet ävensom att bereda ersättning eller pension åt avskedade arbetare. Därvid ha många goda uppslag givits och även frågan om arbetskraftens rörlighet närmare dryftats. För de enskilda företag, som måste inskränka sin drift, har därvid föreslagits vittgående ersättningskyldighet åt de arbetslösa, givetvis utan någon utredning av, huru ett sådant eventuellt förlustbringande företag skall gå i land med dylika extra bördor. Lika frikostig har kommittén varit mot innehavare av sådana egna hem, som trots alla statsbidrag ej bära sig. Staten skulle inlösa dessa eller täcka ägarens förlust.

Onekligen innebär detta förslag ett erkännande, att arbetskraften i Norrland ej alltid kan finna lönande användning på platsen. Men den nära till hands liggande tanken att låta arbetskraften följa sin dragningsöster har ej övervägts. När kommittén i detta samband ånyo framhållit tullsystemets ogynnsamma verkan på Norrlands näringsliv, framträder ett reformkrav, för vilket man måste vara kommittén tacksam. Själva uppgiften för kommittén har ju varit att främja blott Norrlands utveckling, och om en viss ensidighet stundom framträder, är detta helt förklarligt.

Anspråken att få åtnjuta samma välstånd som sydligare trakter kunna te sig rättfärdiga, men kollidera lätteligen med naturlagarna. Har man »rätt» till ekonomiskt lönande arbete även på den kargaste jord och det mest arktiska luftstreck? Följderna av de stora avstånden och det bistra klimatet i Norrland kunna svårligen helt elimineras.

Målsättningen för den norrländska jordbrukspolitiken har angivits vara, att med bibehållande av den nuvarande jordbruksproduktionen rationalisera driften. Därest åkerjord, som ej ansetts odlingsvärd, därför inlösts av staten, bör den enligt kommittén rationellt utnyttjas för skogsproduktion och säljare »med statens stöd förvärva jordbruk på annan plats eller finna fortsatt utkomst inom andra näringar» (s. 105). Det förra alternativet betyder, att precis samma procedur med statsunderstödd kolonisation, som befunnits felaktig, börjar om igen. Eller skulle säljaren få disponera den av staten tillskjutna lösesumman helt efter eget gottfinnande?

Den nyktra diagnos, som i det förnämliga, år 1942 utgivna sammilverket »Norrland, natur, befolkning och näringar» ställts av Anders Ångström beträffande klimatet, måste här bringas i erinran. Övergången mellan vinter och sommar å ena sidan och sommar och vinter å den andra försiggår mycket snabbare i Norrland än i sydligare trakter; övergångstidernas korthet i Norrland innebär enligt Ångström en påfrestning för jordbruket, som tvingas att koncentrera vissa de mest betydande jordbruksarbetena till korta tidsperioder. Och växlingsrikedomen i fråga om klimatvariationer inom olika trakter av Norrland ställer stora krav på befolkningen och näringarnas anpassningsförmåga. Somrarna kunna ju ej förlängas, klimatet ej ändras. Vad naturen nekat kan efter allt att döma svårligen ersättas på annat sätt. Och själva den påyrkade rationaliseringen av jordbruket har, såsom ovan framhållits, en dubbel verkan. Kommittén själv kan ej blunda för, att en uttunning av landsbygdens befolkning genom sammanläggning av småjordbruk måste anses rationell. Den lämnar emellertid till botande härav anvisning på ett flertal efter lokala behov väl avpassade hjälpåtgärder, mot vilka annat ej kan anmärkas, än att de ställa rätt stora krav på statskassan. Att skogsskötseln särskilt uppmärksammas faller av sig självt.

En differentiering av näringslivet har därför framstått såsom ett önskemål, för vilket förverkligande bl. a. företagarföreningar, organiserade länsvis efter mönstret av hushållningssällskapen och skogsvårdsstyrelserna, rekommenderats. De skulle ha till uppgift att utreda möjligheterna för skapande av lönande företag och att genom propaganda främja en planmässigt ökad företagsamhet. Vetenskaplig forskning och yrkesutbildning inta även en betydande plats i programmet. En allmän nedsättning av järnvägsfrakterna i Norrland förordas också. När det oaktat kommittén med en viss emfas försäkrar, att både de statliga och de enskilda företagen skola vara bärkraftiga utan fortlöpande statligt stöd (s. 232), kan man undra, om ej de föreslagna taxenedsättningarna just betyda ett dylikt.

Av de sociala frågorna har särskilt bostadsfrågan beaktats, och det är tydligt, att bostadsstandarden i stora delar av Norrland är betänkligt låg. Härvidlag kan man med rätta fastslå, att även kostsamma reformer i

längden betala sig väl och att sparsamhet vore slöseri med folkaterialet. Den vidsynta och sakkunniga utredning, som betänkandet i många delar innehåller, kommer utan tvivel att sätta spår ej blott i diskussionen om Norrlands framtid utan även i praktiska åtgärder av stor räckvidd. Norrland har rätt att kräva effektiva åtgärder av statsledningen.

Curt Rohllieb.

LITTERATURGRANSNINGAR

LITTERATUR OM DET BRITTISKA PARLAMENTET.

Ivor Jennings framhåller i sitt kända arbete »Parliament» betydelsen av det goda personliga förhållande som råder mellan underhusets medlemmar ur olika partier. »At the end of the debate men may vote in different lobbies but go home in the same taxi.» Detta på det personliga planet lidelsefria förhållande mellan politiska meningsmotståndare är ett utmärkande drag för den framgångsrikt fungerande demokratin. I de länder, där detta drag återfinnes, förekomma i allmänhet även skrivna eller oskrivna regler, vilka ganska klart markera det minimum av god ton, som krävs av de agerande i den parlamentariska församlingen. Icke minst gäller detta om Storbritannien.

Erfarenheten har dock visat att stora invasioner i underhuset av medlemmar ur tidigare mindre väl representerade socialgrupper och överhuvudtaget av mot den bestående samhällsordningen kritiskt inställda personer ofta lett till att tonen i debatten försämrats och invektiven blivit häftigare och mindre nyanserade. Men traditionen och dess väktare ha i regel visat sig starkare än de mest rebelliska nykomlingar. Så visade sig vara fallet i början av 1920-talet, då labour på allvar gjorde sitt intåg i underhuset och blev ett av de två stora partierna i Storbritannien. Kännare av underhusets mellankrigshistoria anse det ha varit en av Stanley Baldwins stora insatser i brittisk politik att han genom stor takt och säker omdömesförmåga lyckades avvärja att de starka politiska motsättningarna också blevo personliga. Risker härför var under 1920-talet långt större än tidigare, eftersom då för första gången det ena av de två stora partierna åtminstone i princip var direkt fientligt mot den rådande samhällsordningen.

1945 års val medförde liksom de första efterkrigsvalen efter vapenstillståndet 1918 stora förändringar i underhusets sammansättning. Arbetarpartiet fick för första gången både »office and power» och därmed möjlighet att genomdriva en omfattande omdaning av det brittiska samhällets ekonomiska och sociala struktur. Av labours 393 representanter hade 241 icke suttit i det föregående underhuset, och det stora flertalet av dessa nykomlingar hade aldrig tidigare tillhört parlamentet. Detta förhållande har också återspeglat sig i förhandlingstonen i underhuset. Härtill kommer att den nuvarande konservative ledaren, Winston Churchill, aldrig haft samma förmåga att dämpa ner lidelserna som Stanley Baldwin. Han är själv en älskare av och mästare i invektivets konst. Helt naturligt har den konservative ledarens ofta provocerande attityd medfört ökade svårigheter för talmannen. Denne väktare av god ordning i huset har icke funnit samma

stöd som tidigare hos det äldre partiets ledare i sina ansträngningar att hålla tillbaka oparlamentariska former för nykomlingarnas politiska lidelser. Han har också haft stora svårigheter att brottas med, då han försökt uppfostra husets nya medlemmar. Att så har varit fallet framgår med stor tydlighet av protokollen från de sista årens underhusdebatter. I synnerhet gäller detta om sessionen 1945—46. Antalet ingripanden i rena ordningsfrågor »from the Chair» har varit mycket stort. De uppfylla åtskilliga spalter i protokollsregistret.

Oavsett sin egen personliga kapacitet är emellertid talmannen väl rustad för att möta uppkommande situationer. Hans starkaste stöd är sannolikt den osynligt verkande traditionens tryck, som så småningom tvingar även revolutionära nykomlingar att anpassa sig efter husets sedvänjor. Men talmannen är i sitt »domarvärv» också omgiven av den bästa parlamentariskt juridiska expertis som står att finna. Skulle en talare överskrida gränserna för vad som anses tillåtet utan att utlösa ett ingripande från talmannen, kan förhållandet även påpekas av en annan ledamot, som begär ordet »on a point of order». Såväl talmannen som hans medhjälpare och övriga underhusmedlemmar ha ett värdefullt stöd också i den rika litteraturen om den parlamentariska proceduren. Detta stöd är ofta anlitat, ty de regler som gälla för parlamentets arbete äro mycket komplicerade. Särskilt gäller detta om underhuset.

De parlamentariska procedurreglerna härröra från fyra olika slags källor. De äro dels skrivna och dels oskrivna. Studiet av den parlamentariska proceduren stöter därför på samma svårighet som studiet av engelsk lag överhuvud. Den finns icke uttömmande kodifierad. Den viktigaste källan är den praxis, som utvecklats under husets tidigare historia. Därnäst i betydelse komma husets arbetsordning och tillfälligt beslutade ändringar i och tillägg till denna, »Standing Orders» och »occasional orders and resolutions of either House». De övriga källorna utgöras av talmannens beslut i procedurfrågor, »rulings from the Chair», och de mera sällsynta lagbestämmelser, »statutes», som beröra de parlamentariska arbetsformerna.

Den komplicerade parlamentariska proceduren gav tidigt upphov till en rik litteratur. Underhusets arbetsformer nådde sin första rika utveckling under tudorer och stuartar, och många arbeten härröra också från denna tid.¹ De viktigaste hade karaktären av samlingar av precedensfall av särskild betydelse för den parlamentariska proceduren. Större ryktbarhet än den rika flora av arbeten som utkom redan under 1600-talet vann John Hatsells »Precedents of Proceedings in the House of Commons». Hatsell var underhusets sekreterare under åren 1768—97. Den första upplagan av hans arbete utkom 1781, medan den fjärde, sista och bästa editionen kom 1818. Den var redigerad av lord Colchester, vilken som Charles Abbot var underhusets talman mellan 1802 och 1816.

¹ Såsom ett par exempel bland många kunna nämnas H a k e w i l l, »The manner how statutes are enacted in Parliament» (1641) och S c o b e l l (d. 1660), »Memorials of the manner of passing Bills» (1685). Den förres lärdom var enligt sir Edward Coke så stor att han hade ett helt bibliotek av parlamentariska precedensfall i huvudet. C a m p i o n, »An Introduction to the Procedure of the House of Commons», s. 23, not 2.

Långt större berömmelse än något tidigare — eller senare — arbete om den parlamentariska proceduren har kommit sir T. Erskine Mays »Parliamentary Practice» till del. Arbetets fullständiga titel är »A Treatise on the Law, Privileges and Usage of Parliament», men det omnämnes praktiskt taget undantagslöst under den kortare titeln. Arbetet behandlar, såsom framgår av dess titel, såväl överhusets som underhusets procedur. Dess främsta uppgift var dock att beskriva underhusets arbetsformer. Det tillkom nämligen i främsta rummet för att ersätta och komplettera Hatsells ovan nämnda arbete, vilket omnämnes med den största respekt i författarens förord till den första upplagan, som utkom 1844. May var då anställd i underhusets bibliotek. Under de sista femton åren av sitt liv (1871—86) var han underhusets sekreterare. May var en av sin tids allra främsta kännare av engelsk författningshistoria och konstitutionell rätt.² Hans verk om parlamentets procedur har blivit något av en konstitutionell institution. Det kan rent av sägas ersätta den fullständiga kodifikation av den parlamentariska proceduren, som saknas. Parliamentary Practice's karaktär av en närmast till underhuset knuten fast institution understrykes av den omständigheten att ensamrätten till arbetet allt sedan dess tillkomst tillhört underhusets sekreterare. De efter Mays död utgivna upplagorna av Parliamentary Practice ha alltid redigerats av en till underhusets sekretariat knuten tjänsteman, i regel av husets huvudsekreterare. Det är därför i full överensstämmelse med traditionen att den sista upplagan redigerats av sir Gilbert Campion, husets sekreterare 1937—48. Det är också helt traditionsenligt att den sista upplagan, den fjortonde, tillägnats »Colonel The Right Honourable Douglas Clifton Brown, in whose hands the high tradition of the chair safely rests». Arbetets första upplaga var nämligen dedicerad till underhusets dåvarande talman, Charles Shaw Lefevre.

Det är ett på den parlamentariska procedurernas område oerhört händelserikt århundrade, som omspännes av den första till fjortonde upplagan. Då den tionde upplagan utkom (1893), påpekade dess utgivare, underhusets dåvarande sekreterare sir Reignald Palgrave, bl.a. att den första upplagan skrivits »during the halcyon days of parliamentary procedure when the Standing Orders of the House of Commons, now 97 in number, were only 14». På blott ett par väsentliga undantag när var 1844 års parlamentsprocedur densamma som det långa parlamentets. 1800-talets senare hälft medförde flera och mer genomgripande förändringar än någon period sedan 1600-talet. Det reformarbete, som inleddes, har fortsatt under det senaste halvsekle. Antalet »Standing Orders» är för närvarande 113. Utgivarna av de senare upplagorna ha sålunda stått inför stora svårigheter, då de försökt förena procedurernas förändringar med Mays ursprungliga text. Först sir Gilbert Campion har vågat lösa detta problem med ett alexanderhugg. Den fjortonde upplagan skiljer sig mer än någon av de tidigare från originalet. Campion framhåller i inledningen att han som ut-

² För en större historiskt och politiskt intresserad allmänhet torde May vara mera känd som författare till det 1861 första gången publicerade arbetet »The Constitutional History of England since the Accession of George the Third, 1760—1860».

givare av Mays arbete varit starkt medveten om sin plikt mot dess framstående författare och dess olika utgivare under mer än hundra år. Till skillnad från sina föregångare har han emellertid icke ansett sig kunna inskränka sig till att enbart komplettera den ursprungliga framställningen, för att på så sätt få den fullt modern. Han har ansett sig visa större pietet mot sina föregångare genom att »expound a developing system» än genom att med bevarande av den ursprungliga ordalydelsen utge en klassisk text. Originaltexten hotade enligt Champion att bli en enbart historisk inledning till den växande notapparaten. Ett fortsättande på den dittills följda vägen skulle avsevärt ha minskat arbetets användbarhet som praktisk uppslagsbok för procedurspörsmål.

1946 års upplaga av »May's Parliamentary Practice» är därför ett så väsentligt omarbetat verk att det lika mycket kan sägas vara Campions som Mays. I förordet meddelar Champion, att förberedelsearbetet för den nya upplagan med vissa avbrott pågått i 12 år. Det är naturligt att ett sådant mammutverk — sidantalet, som i den första upplagan var 500; är numera över 1.100, och trycksidorna äro dubbelt så väl utnyttjade — icke kunnat utföras av en enda man, som dessutom haft andra arbetskrävande uppgifter. Champion har därför också biträttts av en hel stab av medarbetare. Flertalet tillhör den till parlamentet permanent knutna expertisen, men även den akademiska sakkunskapen har utnyttjats.

Huvuddispositionen i Campions upplaga av May's Parliamentary Practice är i stora drag densamma som May följde i sin första upplaga. Arbetet är alltjämt uppdelat i tre huvuddelar. Den första har fått bibehålla den ursprungliga beteckningen »Constitution, Powers and Privileges of Parliament». Den är också i andra hänseenden den minst förändrade av avdelningarna. Trots detta skiljer den sig avsevärt från originalet. Kapitlen ha ökat från sex till elva, och även inom de olika kapitlen har materialet omgrupperats och utökats. Den andra avdelningen kallades ursprungligen »Practice and Proceedings in Parliament». Rubriken är alltjämt kvar, men orden »Public Business» ha tillagts. Den tredje och sista avdelningens titel var från början »The Manner of passing Private Bills». Den har för större likformighets vinnande i rubriceringen numera ändrats till »Practice and Proceedings of Parliament: Private Business». Längre sträcka sig icke likheterna. De sista avdelningarna äro till oigenkännlighet omskrivna och utökade. Champion har konsekvent förverkligat sin avsikt att skriva en uppslagsbok utan hänsyn till Mays ursprungliga formuleringar. Utöver dispositionens huvudstomme har knappast mer än titeln och förordet till den första upplagan (och blott i utdrag) bevarats. I själva verket har May knappast mer att göra med Campions upplaga av Parliamentary Practice än t. ex. Burke eller Cobbett med »Annual Register» av i dag eller förläggaren T. C. Hansard med våra dagars »Hansard», d. v. s. det brittiska parlamentstrycket.

Trots den klarhet, som präglar uppställningen, och den omsorg, som utmärker dess detaljerade innehållsförteckning och register, måste May's Parliamentary Practice i första hand bli ett uppslagsverk för experter. För andra — bland dem även flertalet parlamentsledamöter — är det för omfångsrikt och tungt. Det krävs en mycket ingående kändedom om par-

lamentet för att de många sakuppgifterna skola bli upplysande och icke enbart förbryllande. Den parlamentsledamot, som närmare vill sätta sig in i underhusets arbetsformer eller få svar på en omstridd fråga, går därför i regel till ett annat förträffligt standardverk, som också har sir Gilbert Campion till författare, nämligen »An Introduction to the Procedure of the House of Commons». Arbetet publicerades 1929 och utkom 1947 i en andra upplaga. Dess syfte är att ge, vad May's Parliamentary Practice på grund av sitt format och sin strävan efter absolut fullständighet icke längre kan erbjuda, »a practical guide to the procedure of the House of Commons». Den är ungefär lika omfattningsrik som den första upplagan av Mays arbete.

Att den brittiska parlamentsproceduren verkligen icke är något lättillgängligt ämne märks inte minst vid studiet av May's Parliamentary Practice. Det är därför en lisa att konstatera att också Campion, som säkerligen med full rätt karakteriserats såsom Storbritanniens f. n. främste parlamentariske jurist, vid författandet av An Introduction blev »constantly reminded how easy it is to entangle oneself in the details of procedure and how hard to reach a standpoint from which they can be seen in orderly arrangement».

Campion har löst detta problem genom att teckna förhållandet mellan funktion och arbetsform. Det innebär att han också sett sig böra behandla frågan historiskt. Parlamentets utveckling betraktas som utvecklingen av den procedur genom vilken underhuset vunnit sina konstitutionella funktioner. Campion sammanfattar förhållandet mellan uppgift och arbetsform på följande sätt: »Underhusets uppgift i allmänhet är deliberativ. Av denna anledning krävs regler för att föra debatt och för att vidmakthålla ordningen under denna.» Till debattreglerna höra också de på grund av trängseln på underhusets bord fastställda reglerna för hur tiden skall utnyttjas och hur debatten kan begränsas. Också underhusets övriga uppgifter — finanskontroll, kontroll över regeringens politik och över lagstiftningen — motsvaras av särskilda arbetsformer, »forms of proceedings', as the more complicated procedural construction, built up out of the simple rule of the motion, with their own specialized rules are called» (sid. vi).

Ur procedursynpunkt indelar Campion Englands parlamentariska historia i fyra perioder. Den första varade från omkring år 1300, d. v. s. från parlamentets tillkomst, till mitten av 1500-talet, då »Commons Journals» börja. Redan vid periodens början skedde uppdelningen på två avdelningar, varigenom »knights» och »burgesses» bildade ett eget, från lordernas skilt »House of Commons». Vid periodens slut hade underhusets arbetsformer nått en sådan utveckling att de i teorin förutsatte att underhuset intog en med kungen och lorderna jämbördig ställning. Denna förutsättning var dock endast teoretisk; den förverkligades inte förrän under följande period, 1547—1660. Under denna tid, särskilt under de två första stuartkonungarna, utbildade underhuset en stor del av de regler som numera bruka betecknas som »the ancient usage of the House». Dessa procedurregler bära tydliga spår av den tid under vilken de utbildades. De präglas av misstänksamhet mot regeringen och fast beslutsamhet att på alla områden hävda underhusets rättigheter och självständighet.

Under den följande perioden kunna inga nya utvecklingslinjer spåras i

den parlamentariska proceduren. Formerna för behandlingen av finansfrågor förfinades emellertid därhän att underhuset vann kontroll icke blott över beskattningen utan även över statsutgifterna — och över regeringen. Det var den ärorika revolutionens och den tidigare parlamentarismens tidevarv. De utnärkande dragen för den sista perioden, som börjar med den första, »stora» parlamentsreformen (1832) och sträcker sig fram till vår egen tid, har varit den allt fastare indelningen av underhusets tid för olika ändamål och införandet av en i stort sett ny metod att reglera proceduren, nämligen genom »Standing Orders». Såsom redan nämnt mångdubblades antalet sådana ordningsföreskrifter under 1800-talet. Det ökade lagstiftningsarbetet medförde att en allt större del av husets arbetstid måste ägnas åt regeringsförslag, som i växande omfattning kommit att ligga till grund för parlamentets lagstiftningsarbete.³ Antalet tillfällen, vid vilka ett förslag under behandlingsgången i underhuset kunde debatteras, minskades. Vid mitten av 1600-talet hade dessa — bortsett från de specialtillfällen som anknöto till framlagda ändringsförslag — varit sex. 200 år senare voro de 18. Genom införandet av en serie »Standing Orders» blevo arbetsformerna mera strängt reglerade. I motsats till »the ancient usage of the House» präglas »Standing Orders» av ett i stort sett obegränsat förtroende för regeringen, som därigenom vunnit ett helt dominerande inflytande över husets arbete. Campion medger att denna utveckling kan ha varit nödvändig. Men det är uppenbart att han samtidigt beklagar den. Den har gjort procedurreglerna mera svårbehärskad och har alltför mycket beskurit parlamentsmedlemmarnas rörelsefrihet — och därmed även deras intresse för procedurfrågor. Campion skriver därom bl. a. följande (s. 40 f.):

»Parliamentary practice and the old usage depended, first, on a few rules resulting from a general agreement based on experience as to the right and natural — or, at any rate, the traditional — way of doing business. Some of these rules were explicitly laid down by the House chiefly in the 17th century in the form of Orders. Later there accumulated round these a considerable deposit of precedents and rulings made by the Chair, and so a body of parliamentary lore grew up, the knowledge of which was useful to a Member, as it gave opportunities, if he was ingenious, of scoring points in the parliamentary game. But ignorance did not positively penalize him. The system resulting from the Standing Orders is in complete contrast with all this. It is meant to, and does, definitely restrict the opportunities given by practice. Many Standing Orders are framed with great particularity to cover all possible contingencies without leaving any room for interpretation, while others leave a wide discretion to the Speaker or the Chairman. Both kinds, however, in fact constantly require interpretation, and a new kind of practice inevitably grows up through precedents and rulings based on the Standing Orders and on the old practice as amended by the Standing Orders. The resulting complexity is so great as to make procedure almost the life study of a few experts. The effect of this on the initiative of Members is discouraging. On the one hand modern practice by depriving ingenuity of its old

³ Denna utveckling kulminerade under och efter det andra världskriget, då underhusets enskilda medlemmar under nära tio år voro berövade den redan dessförinnan starkt beskurna rätten att framlägga lagförslag. Regeringen ansåg sig behöva all disponibel tid för den på grund av kriget, efterkrigstiden och socialiseringen omfattande lagstiftning, till vilken regeringen själv tog initiativet. Först i februari 1949 återfingo »private members» rätten att dra lott om privilegiet att framlägga lagförslag.

opportunities has removed any incentive to the study of procedure. For, as a hole is found, it is systematically stopped up. On the other hand failure to conform with any of a host of rules now frequently involves a Member in the penalty of being ruled out of order and not allowed to proceed.»⁴

Genom att anknyta de olika procedurformerna till underhusets skiftande funktioner har Campion lyckats ge en strängt systematisk och därför även tämligen överskådlig bild av den invecklade underhusproceduren. Arbetets syfte att vara en praktisk handbok främst för dem som tillhöra huset eller av andra skäl önska tränga djupare in i husets arbetssätt gör dock att det har måst belastas med många detaljer. Det är därför ett arbete som ställer stora krav på läsarens intresse och koncentrationsförmåga. Arbetets användbarhet ökas av ett utmärkt register.

Det må tilläggas, att Campion i sitt arbete även ägnar några sidor åt att jämföra den engelska parlamentsproceduren, särskilt talmannens ställning och utskottsväsendet, med motsvarande förhållanden i andra länder. Jämförelsematerialet begränsar sig dock huvudsakligen till Förenta staternas representanthus och franska republikens deputeradekammar. Campion ägnar även ett kort kapitel åt den engelska procedurans inflytande i främmande länder överhuvud. Han hyser ett livligt intresse också för parlamentsproceduren utanför England. Såsom ordförande i »the autonomous group of General Secretaries of Parliaments», vilken ingår såsom en sektion i interparlamentariska unionen, har han arbetat på att få till stånd en komparativ studie av den parlamentariska proceduren i världens viktigare folkrepresentationer. Den första delen av detta verk kommer att innehålla bl. a. en redogörelse för förhållandena i Sverige.⁵

Utöver de nya upplagorna av de båda nämnda synnerligen auktoritativa standardverken, som helt eller delvis ha sir Gilbert Campion till författare, har det efter kriget också kommit ett stort antal smärre arbeten, som behandla parlamentet, dess historia och arbetssätt. Dessa arbeten torde ha tillkommit i två olika syften, det ena att lämna elementära men sakliga översikter av parlamentets, främst underhusets, arbete, det andra att ge framställningar som mindre syfta till saklig och allsidig upplysning om parlamentet än till att popularisera detta genom att måla med starka, ibland avsiktligt alltför starka färger. Ifrågavarande arbeten utgöras dels av nyutkomna verk, dels av bearbetningar av äldre framställningar. Det är en rik och mångskiftande litteratur, som ofta är ett resultat av aktiva parlamentarikers strävan att bland sina väljare och i vidare kretsar över-

⁴ Jämför härmed ett yttrande om »Standing Orders», fällt i den stora procedurdebatten i underhuset den 4 nov. 1947 (av H. F. C. Crookshank, kons., tidigare innehavare av olika ministerposter): »... there is no difficulty in understanding them, and they are similar to rules for running a hospital board or a pig club. A lot of trouble arises from the fact that members do not read these rules. They are not so difficult». 443 H. of C. Deb., sp. 1565.

⁵ Ett liknande komparativt översiktsarbete publicerades i Sverige redan 1947 såsom bilaga till 1946 års riksdagsarbetsutrednings betänkande. Verket redigerades av Elis Håstad och innehöll redogörelser för arbetsformerna i tolv olika länders parlament, bland dem även Storbritanniens. (Redogörelse för arbetsformerna i främmande länders parlament. Bilaga till statens offentliga utredningar 1947: 79. S.O.U. 1947: 80.)

huvud sprida kunskap om och framför allt intresse för parlamentet och dess arbete. Den följande redogörelsen avser dels att exemplifiera olika typer av översiktsarbeten, dels att omnämna de viktigaste bland dessa.

»A Visit to the Houses of Parliament with John Battey, M. P.» (1947) har en titel som är anspråksfullare än innehållet. John Battey är labourledamot för en Londonvalkrets, boktryckare till yrket och aktiv kommunalpolitiker. Han invaldes i underhuset första gången 1945. Hans bok innehåller en föga anmärkningsvärd beskrivning av parlamentets lokaler, dess sedvänjor och de åligganden, som åvilar en underhusledamot. Det är sålunda det slag av orientering, som en ledamot lämnar sina vänner och väljare, då de uppsöka honom för att få se på parlamentet.

Betydligt intressantare är W. J. Browns »Everybody's Guide to Parliament» (1945), som år 1946 utkom i en andra upplaga. Författaren, som är en av underhusets få partilösa medlemmar, betonar själv i sin inledning att han icke skriver för experter utan för den del av det engelska folket som har mer intresse för än kunskap om parlamentet: »While interest in Parliament is very general, it is to be feared that knowledge of it is not so widely diffused». Det är en populariserad version av mottot för den fjortonde upplagan av May's Parliamentary Practice: »Lex et consuetudo parliamenti ... ab omnibus ... quaerenda, a multis ignorata, a paucis cognita». Browns bok är mycket populärt hållen. Där ligger framför allt dess förtjänst, men däri kan man även finna orsaken till dess brister. I valet mellan ett exakt uttryck och en rolig och slående formulering väljer Brown utan tvekan den senare, även om den vid en närmare granskning visar sig vara en halvsanning eller direkt vilseledande. Experten kan därför finna mycket att anmärka på i Browns bok.⁶ Det oaktat är den för alla utom för specialisten en nyttig bok. Den vänder sig till en publik, som aldrig

⁶ Exempel härpå är författarens karakteristik av den engelska författningen: »For the truth about our constitution is that 'although very ancient, it does not exist'». En del av uttryckssättens bristande exakthet kan förklaras av författarens delvis mycket praktiska grepp om sitt ämne. I många fall bortser han helt från den juridiska fiktionen i den engelska författningen. Därav följer att han på s. 17 kan påstå att *underhuset* kan förlänga sin egen livstid, trots att huset enligt Parliament Act, 1911, kan komma förbi överhusets motstånd i fråga om alla »public bills» utom just sådana som avse att förlänga underhusets livslängd över den stadgade femårsperioden. Då han emellertid å andra sidan förklarar att överhuset »is superior to the Commons», därför att det kan besluta ändringar i av underhuset antagna lagar (s. 48), kan det knappast förklaras av några försök att genomskåda den juridiska fiktionens slöjor. Snarare har Brown vilselettts av dessa. Och påståendet att vice talmannen vanligen utses bland oppositionens medlemmar (s. 56) är direkt felaktigt. Jfr t. ex. Jennings, »Parliament», s. 64. År 1928 valdes under den konservativa ministären Baldwin den konservative sir Dennis Herbert (sedermera lord Hemingford) till Chairman of Ways and Means and Deputy Speaker. Efter partiskiftet 1929 efterträddes han av sir Robert Young (labour), som emellertid trädde tillbaka efter MacDonalds avfall 1931 och då efterträddes av sin konservative företrädare, sir Dennis. Då Herbert 1943 avgick, efterträddes han av den nuvarande talmannen, Douglas Clifton Brown (kons.). Kort därefter avled talmannen FitzRoy, som till efterträdare fick Clifton Brown, vilken i sin tur efterträddes som Chairman av J. Milner (lab.). Milners val stred inte mot huvudregeln att vice talmannen väljes bland regeringsanhängarna, eftersom labour under Churchills samlingsregering också var ett regeringsparti.

skulle ha tålmod att läsa ett med vetenskapliga pretentioner skrivet arbete. Trots sina brister tar den i stort sett fasta på väsentliga ting. Den är skriven inte bara med en klar blick för de i ögonen fallande dragen i engelskt parlamentariskt liv — blott den som är blind skulle kunna undgå att se dem — utan även för dessa drags samband med den historiska och levande författningen. Den ger en riktig helhetsuppfattning av parlamentet. Härtill kommer att boken är skriven med stor inlevelse i ämnet. Den kan därför ge också en läsare, som kan genomskåda dess brister, lön för mödan. Arbetet är både roande och instruktivt.

Alfred C. Bossoms lilla bok »Our House» (1948) innehåller färre synpunkter än Browns och gör därför vid dess sida ett något torftigt intryck. Anekdotartade inpass förekomma här och var för att »lätta upp» framställningen, men de äro ofta varken relevanta eller kvicka. Bokens förtjänster ligga på samma område som svagheter i Browns arbete. Den utmärker sig för exakthet i detaljerna. Bossom, som suttit i underhuset sedan 1931, är till yrket arkitekt; detta torde delvis förklara hans utpräglade sinne för konkreta detaljer, som är påtagligt i beskrivningarna av de måleriska dragen i parlamentets arbetsformer och som firar de största triumferna i den mycket instruktiva jämförelsen mellan den 1941 bombade underhuslokalen och den som i dess ställe håller på att uppföras. Bokens värde ökas av ett register över underhusets ämbets- och tjänstemän och en förteckning över litteratur rörande parlamentet och dess befogenheter.

Bossom är nästan lika blygsam som Brown, då han talar om varför han skrivit sin bok. Den är inte skriven för parlamentsledamöter »though possibly prospective candidates might gather from it some slight indication of the tasks and responsibilities for which he will be held accountable if he should succeed in being elected». Bossom är konservativ, och hans bok har genom ett förord av lord Woolton, krigskoalitionens partilösa livsmedelsminister och efterkrigstidens energiske ledare för det konservativa partiets centrala administration, fått ett slags konservativ hallstämpel. Denna stämpel accentueras ytterligare av klart partipolitiska och polemiska uttalanden av Bossom själv i olika sammanhang.

En tredje parlamentsledamot, som tecknat parlamentets arbetssätt, är sir Alan Herbert (tidigare känd som mr. A. P. Herbert), välkänd humoristisk författare och medarbetare i »Punch». Herbert är partilös och är tillsammans med sir Arthur Salter Oxforduniversitetets sista representanter i underhuset.⁷ Redan före kriget skrev Herbert en uppmärksam bok om sina erfarenheter som motionär (i svensk mening) i underhuset, »The Ayes have it» (1937), flitigt citerad av bl. a. Jennings i »Parliament» (1939). Efter kriget har han publicerat »The Point of Parliament» (1946). Större delen av boken har tidigare tryckts i »Punch» under rubriken »Not so silly: A Child's Guide to Parliament». Arbetet betraktas emellertid som ett av standardverken bland de populära översikterna om parlamentets arbete.

⁷ Enligt Representation of the People Act, 1948, berövas från och med nästa val väljare, som hittills kunnat avge sin röst i två valkretsar, detta privilegium. Principen en man, en röst blir helt förverkligad. Genom lagen avskaffas universitetsrepresentationen (12 mandat) och den särskilda representationen för the City of London (2 mandat).

En av de ledande yngre konservativa politikerna, Quintin Hogg, har i skriften »The Purpose of Parliament» (1946) tecknat parlamentets arbetsätt och dess förhållande till regeringen.

En särställning bland de av parlamentariker författade arbetena om underhuset intas av böcker skrivna av parlamentets egna förtroendemän. Lord Hemingford var (som sir Dennis Herbert) konservativ underhusledamot under åren 1918—43. Under mer än halva denna tid var han, såsom nämnt (ovan not 6) även »Chairman of Ways and Means and Deputy Speaker». År 1946 publicerade Hemingford sina memoarer i boken »Backbencher and Chairman: Some Parliamentary Reminiscences». Det är ett arbete av betydligt mindre kaliber än den nyligen avlidne, förutvarande talmannen J. W. Lowthers⁸ (viscount Ullswater) »A Speaker's Commentaries» (1925), men den innehåller det oaktat åtskilligt av intresse både rent politiskt och — i synnerhet — ur den parlamentariska procedurans synvinkel. Den vice talmannens roll har, såvitt anmälnaren har sig bekant, tidigare icke tecknats på ett så initierat sätt som i Hemingfords bok. Samma år som Hemingford dog (1947) utkom av hans hand en kort orientering om parlamentet, kallad »What Parliament is and does; being an introduction to Parliamentary Government in the United Kingdom». Den är skriven av en kunnig författare, men är föga originell. Dess delvis virriga disposition vittnar om författarens höga ålder (78 år).

Den andra gruppen bland de mera kortfattade arbetena om parlamentets ställning, funktioner och arbetssätt är författad av hos underhuset anställda tjänstemän. Av sådana arbeten skall här nämnas två. Det ena är sir Courtney Ilberts klassiska och med rätta berömda bok »Parliament. Its History, Constitution, and Practice». Dess första upplaga utkom 1911 och omtrycktes fyra gånger. Den andra upplagan, som författaren själv reviderade, kom 1920 och omtrycktes därefter nio gånger. År 1948, 24 år efter författarens död, kom den tredje upplagan, bearbetad och kompletterad av sir Cecil Carr, »Counsel (juridisk rådgivare) to the Speaker». Ilbert själv var underhusets sekreterare mellan 1902 och 1921. Hans speciella intresse var dock mera lagstiftningens och lagskrivningens teknik än parlamentsproceduren. Före sin utnämning till sekreterarposten i underhuset hade han under flera år varit tjänsteman i »The Office of the Parliamentary Counsel to the Treasury».

Anmälnaren vet icke något arbete om den engelska författningen, som på ett så strängt begränsat utrymme (204 sidor) ger en bättre avvägd och klarare bild av parlamentets historia, dess relationer till regeringen och dess arbetssätt än Ilberts bok. Genom Carrs pietetsfulla och skickliga bearbetning har den på nytt blivit modern (den kom dock för tidigt för att kunna få med alla under de sista åren beslutade förändringar i den parlamentariska proceduren) och fyller alla krav som kunna uppställas på ett elementärt översiktsarbete i ämnet. Det är en nära nog helt idealisk introduktion till studiet av den engelska författningen. Till arbetets stora förtjänster hör att det icke kräver stora förkunskaper. Anmälnaren har icke

⁸ Lowther var talman 1905—21.

kunnat finna mer än omkring ett halvt dussin ställen, som böra vara helt obegripliga för den som blott läst och väl tillägnat sig gymnasiets kurs i allmän historia. Till arbetets förtjänster höra också en pregnant stil och välfunna exempel. Båda dessa egenskaper kunna illustreras av följande citat (s: 58) ur redogörelsen för de former, under vilka kronans bifall till en lag lämnas: »A clerk of the House of Lords reads out, in a sonorous voice, the royal commission which authorizes the assent to be given. The Clerk of the Crown at one side of the table reads out the title of each Bill. The Clerk of Parliaments on the other side, making profound obeisances, pronounces the Norman-French formula by which the king's assent is signified: 'Little Peddlington Electricity Supply Act', 'Le Roy le veult'. Between the two voices six centuries lie.»

Det är självklart att många uttalanden i ett arbete av detta omfång som spänner över så vida områden som Porritts »The Unreformed House of Commons», Seymours »Electoral Reform», Hallams, Mays och andras »Constitutional histories», »May's Parliamentary Practice» och delvis även de moderna arbetena om »Cabinet Government» måste innehålla flera uttalanden, som kunna väcka motsägelse. Anmälaren kan exempelvis inte dela Ilberts uppfattning, att »the retirement of the Melbourne ministry in 1834 was not a case of dismissal by the exercise of the king's personal will» (s. 132). Andra liknande exempel skulle också kunna anföras. De rubba likväl icke till någon del omdömena om arbetet. Dess användbarhet ökas i hög grad av en värdefull förteckning över parlamentariska facktermer med förklaring av deras innebörd och av en omsorgsfullt balanserad förteckning över viktigare arbeten rörande den engelska författningen.

Det andra mindre arbete, som författats av en underhustjänsteman, är »Our Parliament» av Strathearn Gordon. Gordon är »A Senior Clerk in the House of Commons».⁹ Bokens första upplaga kom i oktober 1945, dess sista i juli 1948. Det är det modernaste av samtliga här behandlade översiktsarbeten och innehåller redogörelser såväl för överhuskonflikten 1947—48 som för de sist genomförda procedurreformerna (nov. 1947). Gordons arbete är mycket noggrant — det överträffar i saklig detaljrikedom alla här anmälda smärre översikter — koncentrerat i framställnings-sättet och samtidigt fullt läsbart. Dess värde ökas genom ett rikt och mycket väl valt illustrationsmaterial samt genom avslutande register och förklar-ningar till parlamentariska termer. Som förläggare står »The Hansard Society», en sammanslutning som syftar till att »väcka intresse för och sprida kunskap om parlamentet över hela världen». Den publicerar kvartals-skriften »Parliamentary Affairs» och utger broschyrer och böcker om par-lamentet. Bland de förra märkes en liten bibliografi med titeln »Books

⁹ Underhusets sekretariat består, förutom av huvudsekreteraren (»Clerk of the House of Commons» eller »Under Clerk of Parliaments to attend upon the Commons» — »the Clerk of Parliaments» är överhusets sekreterare) av en »Clerk-Assistant» och en »Second Clerk-Assistant», fem »Principal Clerks», en för »Public Bills», en för »Journals», en för »Committees», en för »Financial Com-mittees» och en för »Private Bills», sexton »Senior Clerks» och ett antal »Assistant» och »Temporary Clerks». Hos underhuset äro dessutom anställda ett stort antal tjänstemän med olika speciella uppgifter.

about Parliament». Den utkom 1946 i en andra upplaga och är författad av Norman W. Wilding, som är en tjänsteman i underhusets bibliotek.

Många av de i denna översikt berörda arbetena ha icke kommit till i vetenskapligt syfte. För politikens studium äro emellertid flera av dem av värde, då de äro skrivna av personer med rik erfarenhet av arbetet i världens mest traditionsrika representativa församling. Ur en annan synpunkt böra alla de omnämnda arbetena vara av intresse för dem som ägna politiken och dess former ett allvarligt och metodiskt studium. De vittna om en på alla väsentliga punkter enstämmig starkt positiv inställning till parlamentet och dess historiskt framvuxna arbetssätt. De äro även ett slående vittnesbörd om den centrala ställning, som parlamentet alltjämt intar i den brittiska opinionens medvetande. »The prestige of Parliament has probably never been higher», kunde ett parlamentsutskott framhålla år 1946 utan att riskera att bli emotsagt.¹⁰ Funnes det inte ett starkt intresse för parlamentet, skulle många av de populära arbetena om denna institution aldrig ha utkommit och absolut icke gått ut i flera upplagor. Under sådana förhållanden skulle de icke finna någon marknad. Men har man samtidigt inte rätt att förmoda en växelverkan mellan litteraturen om och intresset för parlamentet? Det stora antal böcker av olika slag och värde, som publicerats om parlamentet, utgör en intensiv propaganda, som på ett väsentligt sätt måste bidra till att hålla detta intresse vid makt. Med en från Rudolf Smend lånad term skulle man rent av kunna tala om en ständigt pågående integration av parlamentet i den allmänna opinionens medvetande. Betydelsen härav kan knappast överskattas.

Nils Andrén.

JENS HIMMELSTRUP: *Den provisoriske Lovgivning i Danmark*. Beskrivelse og Synspunkter. Kjøbenhavn 1948. Nyt Nordisk Forlag. Pris da. kr. 22: 50.

Vid utarbetandet av konstitutionella bestämmelser är det alltid ett problem, hur man trots den fastställda maktindelningen på något sätt skall kunna ge regeringen erforderlig rörelsefrihet för oförutsedda situationer. Nödvändigheten härav kännes av naturliga skäl starkast under oroliga och farofyllda tider. Lösningen har pläгат sökas i någon form av fullmakter, varpå icke minst utvecklingen under 1940-talet i Sverige erbjuder en rad exempel. Ju mer dylika fullmakter gripa in på en författnings grundläggande principer, dess betänkligare måste de emellertid te sig.

Enligt den danska författningen (Grundloven § 2) är den lagstiftande makten hos konung och riksdag i förening. Men denna grundläggande princip kan, under vissa förutsättningar provisoriskt sättas ur spel. »I særdeles paatrængende tilfælde» äger konungen enligt Grl. § 25, då riksdagen icke är samlad, utfärda »foreløbige» (provisoriske) »love». Dessa få dock ej strida mot Grundloven och skola alltid föreläggas nästföljande riksdag, omedelbart efter det denna sammanträtt. Om riksdagen då icke bekräftar lagen, bortfaller denna. Dylika provisoriska lagar skola först behandlas i folketinget. Enligt den formulering av stadgandet, som tillkom med juni-

¹⁰ Third Report from the Select Committee on Procedure, 31 okt. 1946, s. 5.

grundloven (§ 30) och som sedermera överfördes till den genomsete grundlov av år 1866 (§ 25), föreskrefs blott, att provisoriska lagar alltid borde framläggas för nästföljande riksdag utan något angivande av tidpunkt eller forum.

Den danske konungens rätt att utfärda provisoriska lagar kan betraktas som en rest av det envælde, som gick i graven med junigrundlovens antagande för jämnt 100 år sedan.¹ Bestämmelserna angående den provisoriska lagstiftningsmakten tillkommo dock först på ett relativt sent stadium under förarbetet till junigrundloven. Det är vidare känt, att grundlagsstiftarna, vilket grundlagsutskottets »ordförer», A. F. Krieger, gav uttryck åt i riksförsamlingen, avsågo, att rätten att utfärda provisoriska lagar endast undantagsvis skulle komma till användning. Den skulle i sig utgöra en garanti för att regeln skulle bli regel och undantaget undantag.² Och likväl: bestämmelserna rörande den provisoriska lagstiftningen kommo, som bekant, under ett par årtionden mot 1800-talets slut att stå i centrum för hela den politiska debatten och utgöra förutsättning för hela statsmaskineriet, så till vida som budgeten vid olika och upprepade tillfällen utfärdades i form av provisorisk lag. Ihågkommas bör, att budgeten i Danmark (finansloven) behandlas såsom ett lagstiftningsärende.

Huvudargumenten i den rättsliga diskussionen voro följande: Oppositionen framhöll, att folketinget ägde förkasta regeringens förslag till budget (finanslov) och att regeringen därefter, därest den icke genom nyval kunde få en »vänligare» andra kammare, borde taga konsekvenserna och avgå. Regeringen svarade, att konungen enligt grundloven ägde fritt välja sina rådgivare, att budgetvägran icke fick användas såsom politiskt påtryckningsmedel och att det var riksdagens plikt att få fram en finanslov. Oppositionen genmålde, att det var regeringens plikt att få fram en finanslov. Regeringen hävdade, att statsmaskineriet icke fick avstanna och att konungen därför ägde — och här kom den provisoriska lagstiftningsmakten in i debatten — med stöd av Grl. § 25 utfärda en provisorisk finanslov. Oppositionen karakteriserade en provisorisk finanslov som ett uppenbart grundlagsbrott. Bestämmelserna i § 25 ägde icke tillämplighet å finansloven och vidare stadgade § 49 (1866 års Grl.), att innan finansloven »er vedtagen», d. v. s. »vedtagen» av riksdagen, fingo skatterna ej uppbäras. Regeringssidan fann bevisningen icke bindande. I § 25 gjordes ej på något sätt undantag för finansloven och § 49 måste läsas: innan finansloven »er vedtagen», d. v. s. »vedtagen» av den lagstiftande makten. Denna bestod i regel av konung och riksdag gemensamt men vid provisorisk lagstiftning av konungen ensam. Det var framför allt juris professorn Henning Matzen, som med iver förde denna tolkning till torgs. Och därtill kom: om oppositionen ansåg systemet med provisorisk finanslov för grundlagsstridigt, borde den i författningen ordning ställa regeringen inför riksrätten och låta riksrätten ta ställning till frågan. Regeringen försäkrade, att den lojalt skulle höja sig för riksrättens mening. Oppositionen svarade, att

¹ Jfr Lagerroth, Tyskt och nordiskt i Danmarks författningsutveckling 1660—1849, s. 140 f.

² Jfr Tscherning, Nørrejysk Tidende 9/8 1873.

riksrätten var obrukbar. Visserligen ägde oppositionen majoritet i folketinget och kunde sålunda besluta anställa åtal, men riksriktens ledamöter bestodo dels av medlemmar av landets översta domstol, dels av landstingsmän, och ingen behövde tveka om att regeringen efter behag kunde dirigera riksriktens beslut. Rätter domare vore i stället folket i val. Regeringen genmälde, att makten enligt grundloven icke blott låg hos folketinget och dess valmanskår utan var delad mellan konungen, folketinget och landstinget.³

I denna diskussion och i denna strid, som innerst rörde det politiska behärskandet av statsmakten och vars föremål kort kan uttryckas med ordet folketingparlamentarism, kom sålunda grundlagstolkningen att intaga en synnerligen uppmärksam plats. En av regeringens kritiker framhöll från sin utgångspunkt vid något tillfälle, att i andra länder skulle ett tillstånd, som då rådde i Danmark, resultera i antingen statskupp av regeringen eller revolution av folket. Men, fortsatte han, »hos os . . . hjälpe vi os med Surrogater; ligesom man bruger Løvetand (maskros) i Stedet for Kaffe, saaledes hjælper man sig her med Fortolkninger i Stedet for Statskup. De udrette», tillade han, »ikke nær det Samme; men i alt Fald — det gaar!»⁴

Av det anförda framgår, att frågan om tolkningen och tillämpningen av grundlovens bestämmelser rörande den provisoriska lagstiftningen utgör ett synnerligen centralt ämne i dansk författningshistoria. Det ligger i sakens natur, att spörsmålet knappast kunde bedömas på ett objektivt sätt under själva provisorietiden. Ja, lidelserna gingo i själva verket så höga, att frågan länge kom att betraktas mera efter politiska än vetenskapliga synpunkter. Men nu bör man, menar författaren till den här recenserade avhandlingen, vilken under hösten 1948 framlades för vinnande av juris doktorsgraden vid Köpenhamns universitet, kunna se historiskt på saken. Nu ligger provisorietiden ett par generationer tillbaka i tiden. Nu bör detta viktiga ämne kunna bli föremål för vetenskaplig behandling.

Det är i själva verket ett oerhört omfattande ämne, förf. tagit itu med. Medveten härom har han också på olika sätt sökt begränsa framställningen. Den inskränker sig, enligt förordet, till »de Fakta, der knytter sig til den provisoriske Lovgivning, dels rent lovgivningsmæssigt, dels med Hensyn til Domstolenes og Teoriens Stilling til den». Därtill kommer, att de politisk-historiska synpunkterna i möjligaste mån lämnats åt sidan. Då hela den statsrättsliga debatten i ämnet står i intimt samband med de inre-politiska striderna, har detta emellertid icke genomgående varit möjligt. Framställningen har också i åtskilliga fall riktats med klagörande och värdefulla översikter över vissa inre-politiska stridsfrågor, varvid dock de personliga motsättningarna och deras roll i regel icke berörts. Vidare säger sig förf. ej heller ha eftersträvat att bedöma den provisoriska lagstiftningen från juridisk utgångspunkt. Underrubriken har också formulerats: Beskrivelse og Synspunkter. Förf. har emellertid bland sina Synspunkter åtskilligt att säga med avseende å rättsfrågan, varom mera nedan. Slutligen gäller, att

³ Jfr Sven Clausen, Nordisk demokrati, s. 85 f.

⁴ Juel, Folketingets forhandl. 1885—86, sp. 476.

förf. behandlar all slags provisorisk lagstiftning och icke blott den, som rör budgeten.

Under ständerförsamlingarnas tid, d. v. s. tiden närmast före tillkomsten av grundloven av den 5 juni 1849, förekom, att konungen utfärdade provisoriska förordningar och därvid förbehöll sig eller lovade att senare inhämta ständernas åsikt i ärendet. I denna mening finns det foreløbig lovgivning redan före junigrundloven. Förf. inleder avhandlingen med en kort redogörelse för praxis under denna tid. I ett första avsnitt, som omfattar åren 1849—1877, lämnas sedan en översiktlig och alltför kortfattad framställning av tillkomsten av junigrundlovens bestämmelser i ämnet, av fællesförfattningarnas och 1866 års grundlovs föreskrifter samt av praxis under angivna tidrymd.⁵ Särskilt märklig är en av regeringen Ørsted den 12 maj 1853 utfärdad provisorisk lag om förlängning av en av statsmakterna *samfällt* beslutad provisorisk (midlertidig) finanslov av den 28 mars samma år. Den sistnämndas giltighetstid utlöpste den 31 maj, och regeringen hade upplöst riksdagen och föreskrivit nyval till båda tingen att äga rum vid ungefär sistnämnda tidpunkt. Med hänsyn härtill tillkom lagen av den 12 maj 1853. Fallet diskuterades vid nästföljande riksdag, varvid finansminister Sponneck underströk, att regeringen betraktade spörsmålet om regeringens kompetens att utfärda en provisorisk finanslov som en öppen fråga. För egen del tvekade han dock icke att besvara spörsmålet jakande. — Kapitlet avslutas med en analys av den samtida doktrinens uppfattning. Av särskilt intresse är, att C. G. Holck, Matzens företrädare som professor, förfäktade, att regeringen enligt grundloven icke ägde utfärda en provisorisk finanslov. Men så levde och verkade Holck också, innan bestämmelserna rörande den provisoriska lagstiftningen dragits in i den politiska debatten.

I ett andra avsnitt behandlas därefter den »första» provisoriska finansloven av den 12 april 1877. I korta drag ges en återblick på hela förspelet från och med år 1870, då regeringen Frijs avgick — formellt på motgångar

⁵ Mycket vore att säga om den provisoriska lagstiftningen i Danmark före Estrup. Av stort intresse är, såsom Ernst Andersen (Ugeskrift for Retsvæsen, 1949: 17 ff.) påvisat, att högern och regeringen i början av 1850-talet ansågo, att en provisorisk lag upphävdes, icke blott om den uttryckligen förkastades av riksdagen utan även om den ej uttryckligen stadfästes av riksdagen. Venstre däremot menade då, att under sistnämnda förutsättning kunde en provisorisk lag överleva en riksdagssamling. Under estrupiatet skulle rollerna vara ombytta. — Nämnas kan vidare, att i samband med fællesförfattningens tillkomst diskuterades det, huruvida de inskränkningar i junigrundloven, vilka voro erforderliga för att bereda plats åt fællesförfattningen, kunde träda i kraft genom provisorisk lag. Vid riksdagen 1853—54, då striden stod het om förslaget till fællesförfattningen skulle underställas riksdagen eller icke, sökte Tscherning med regeringens goda minne medla mellan de motsatta ståndpunkterna. Han föreslog nämligen, att lagen rörande ovan nämnda inskränkningar i junigrundloven först skulle träda i kraft, då så beslöts »ved lov». Monrad hyste emellertid ängslan för att regeringen då skulle anse sig befogad att härunder inbegripa jämväl provisorisk lag och på så sätt kunna undanröja det sista hindret för att själv utfärda fællesförfattningen (Folketingets forhandl. 1853—54, sp. 4705). Tscherning ansåg detta omöjligt, fast med den motiveringen, att en provisorisk lag i detta fall skulle tillintetgöra riksdagen och därigenom icke jämlikt grundloven kunna framläggas för en kommande riksdag (ibid. sp. 4716 f.).

i folketinget —, då ingen av venstreledarna upptogs i den nya ministären, då därefter det forenede venstre bildades och kampen om folketingsparlamentarismen inleddes. Spänningen skärptes sedan undan för undan. Efter ett misslyckat försök på våren 1873 lyckades venstre på hösten samma år få regeringens förslag till finanslov förkastat i folketinget, vilket ledde till att tinget upplöstes. Därefter kunde man under den närmast följande tiden endast med nöd och näppe få en budget antagen. Regeringen Fonnesbech måste år 1875 som pris härför utfästa sin egen avgång, och som konseljpresident tillträdde då Danmarks starke man ända sedan 1865—66, Estrup. Den första provisoriska finansloven av år 1877, som endast omfattade sådana utgifter, som både folketinget och landstinget hade accepterat, synes emellertid vara att tillskriva särskilda omständigheter. Folketinget (venstre) hade beslutat avböja all debatt om fællesudvalgets betänkande rörande finansloven, och Estrup hade samtidigt vägrats ordet. Därigenom erhöll regeringen en trumf på hand, som den sannerligen icke underlät att begagna. Episoden togs nämligen till förevändning för att hemsända riksdagen och utfärda den provisoriska finansloven. Man framhöll, att folketinget uppenbarligen var omedgörligt. Avsikten var emellertid, att »rädda» några försvarsanslag, som under den förberedande behandlingen beviljats även av folketinget, men som under den fortsatta debatten kunde väntas bli strukna där. I propagandan skapades sedan folketinget framtvungit den provisoriska finansloven. Denna uppfattning av händelseförloppet, vilken av utrymmesskäl här ej närmare kan utvecklas, har enligt rec:s mening icke erhållit tillbörlig plats i förf:s framställning (s. 79 ff.).

Det tredje avsnittet berör den egentliga provisorietiden, d. v. s. tiden från den 1 april 1885, då nästa provisoriska finanslov utfärdades, fram till år 1894, då förlikningen kom, budgetbehandlingen löpte in i normala gängor och Estrup om än tveksamt och »dröjande» avgick. Även här få vi en klarläggande redogörelse för förspelet med bl. a. folketingets konsekventa visnepolitik — finansloven kallades för »en barberet pudel» — och regeringens iver att få medel till Köpenhamns befästning. Särskild uppmärksamhet fästes med rätta vid problemet om en midlertidig finanslov, d. v. s. en provisorisk finanslov, som utfärdades med riksdagens samtycke (jfr ovan). Den ordinarie finansloven blev ofta icke färdig till budgetårets början den 1 april. Man fick då i stället under viss tid framåt, vid ett tillfälle ett helt budgetår, klara sig med en dylik midlertidig finanslov. Vid riksdagen 1883—84 brast emellertid enigheten om hur en sådan budget skulle tillämpas. Högersidan gjorde gällande, att utgångspunkten skulle vara det förslag till finanslov, som regeringen framlagt för den innevarande riksdagen. Regeringen skulle därigenom också kunna utanordna medel till begärda »nya» anslag. Venstre hävdade däremot, att det var förra budgetårets anslag, som skulle tagas till utgångspunkt och att regeringen alltså ej fick utanordna medel till »nya» ändamål. Striden gällde reellt framför allt anslagen till Köpenhamns befästning. I detta läge förkastade landstinget med Matzen i spetsen en av regeringen föreslagen, på vanligt sätt formulerad midlertidig finanslov. Vid nästa riksdag framlade regeringen ånyo förslag till midlertidig finanslov, men nu med ny formulering, som helt anslöt sig till landstingets ståndpunkt, hur en sådan budget borde tillämpas. Folketinget föredrog den

äldre formuleringen, och slutet blev att frågan förföll, därigenom att landstinget förkastade folketingets förslag.

Strax därefter utfärdade regeringen den provisoriska finansloven av den 1 april 1885. Denna omfattade icke såsom sin föregångare av år 1877 endast sådana anslag, varom tingen kunnat ena sig, utan — i anslutning till den av regeringen sist föreslagna midlertidige finansloven — även andra anslag, d. v. s. sådana anslag, som folketinget vägrat. Härigenom skärptes den politiska spänningen ytterligare. Efter denna modell behandlades sedan budgeten under en rad av år. Det gällde därvid för regeringen att framlägga den provisoriska finansloven för folketinget vid en sådan tidpunkt, att detta aldrig hann förkasta densamma, eller, om så skedde, riksdagen i varje fall omedelbart kunde uppskjutas eller hemsändas och en ny provisorisk finanslov utfärdas. Venstre svarade med att på eget initiativ framlägga och låta folketinget förkasta de provisoriska lagarna, men detta förfaringssätt karakteriserades av regeringen såsom grundlagsstridigt. Vid ett tillfälle kunde regeringen emellertid icke hålla sitt tidsschema. Den 25 jan. 1886 förkastade folketinget den dåvarande provisoriska finansloven, och riksdagen kunde ej hemsändas förrän den 29 jan., om icke samtidigt nyvalsförordnande meddelades, vilket regeringen önskade undvika. Under mellantiden skulle alltså regeringen sakna legalt stöd för inkomsternas uppbärande och utgifternas utanordnande. I detta läge tillkom en kongl. resolution av den 26 jan. 1886, enligt vilken regeringen erhöll den erforderliga fullmakten. Denna, som ej ens gav sig sken av att ha tillkommit i lagsform, motiverades av regeringen enbart med en hänvisning till att nödsituation förelåg.

I det fjärde avsnittet lämnas sedan en redogörelse för andra provisoriska lagar under perioden 1885—94. Även dessa stodo i samband med den politiska spänningen i landet. En av dem, det s. k. presseprovisoriet av år 1886, gällde tryckfriheten. Dessa andra provisoriska lagar plägade först framläggas för landstinget, där de lades i karantän, så att folketinget aldrig hann förkasta dem.

Det femte avsnittet avser domstolarna och den provisoriska lagstiftningen. Över huvud gäller, att domstolarna utgingo från, att dansk lag och rätt kunde inrymma provisoriska lagar. De tillämpade också dessa lagar. Men å andra sidan ansågo de sig i varje fall i viss grad kompetenta att pröva deras giltighet. Genomgående blev utslaget positivt. Av stor principiell betydelse är en dom av Højesteret av den 15 okt. 1886 angående några artiklar i Socialdemokraten. I voteringen fingo domstolens ledamöter tillfälle att taga ställning till olika spörsmål rörande den provisoriska lagstiftningen i allmänhet.⁹ Av värde är, att denna votering finnes avtryckt som bilaga till avhandlingen. Frågan om giltigheten av någon provisorisk finanslov drogs emellertid aldrig till Højesteret. Den aktualiserades dock i några fall inför underrätt — anledningen var skattevägrän med ty åtföljande utmätning. Ingen underrätt ansåg sig emellertid kunna åsidosätta en provisorisk finanslov.

⁹ Højesterets dom har sedermera ytterligare kommenterats av Ernst Andersen, a. a., och av Troels G. Jørgensen (ibid. s. 107 ff.).

Det sjätte avsnittet innehåller sedan en analys av den danska statsrättsdoktrinen från år 1870 fram till provisorietidens slut. Det stora namnet är Matzen, som även var ivrigt verksam som politiker. Regeringens »juridiske Samvittighed» — orden skola vara Estrups⁷ — torde emellertid justitieministern, Nellesmann, ha varit. Det är, vilket förf. här gjort, av stort intresse att se den danska teorien mot bakgrunden av den samtida tyska. Bl. a. Preussen erbjuder nämligen något tidigare exempel på en likartad, långvarig budgetstrid mellan regering och riksdag, och Estrup liknades av mången både i samtiden och eftervärlden vid Bismarck. Det gjordes nu i Tyskland bl. a. gällande, att när man stod inför en situation, för vars lösning författningen icke innehåller något handlingsmönster och alltså uppvisar en lucka, måste man söka lösningen enligt de regler, som gällde före författningens tillkomst, d. v. s. i detta fall enväldets principer (die Lückentheorie). Vidare sökte framför allt Laband motivera regeringens rätt att i händelse av konflikt utfärda en provisorisk finanslag, med att budgeten i materiellt hänseende var att betrakta såsom en förvaltningsakt. Å andra sidan hävdades av G. Jellinek, att frågan om lösningen av en dylik konflikt knappast utgjorde ett juridiskt utan ett politiskt spørsmål. Förf. ställer nu frågan, om och i vad mån Matzen påverkats av tysk doktrin. Han är närmast benägen att lämna ett avböjande svar men är försiktig i sina omdömen.

I detta sammanhang lämnar förf. det mera deskriptiva framställnings sättet och övergår till att *bedöma* händelseförloppet och de därunder framlagda åsikterna. Det ligger i sakens natur, att de problem, varom här är fråga, kunna bedömas på något olika sätt. Rec. vill emellertid, med betonande härav, gärna understryka, att förf:s slutsatser i allmänhet förefalla välgrundade. Med rätta går förf. till angrepp mot Matzens teori och påvisar det felaktiga i dennes tolkning av bestämmelsen i § 49, att skatterna ej få uppbäras, innan finansloven »er vedtagen», d. v. s. av den lagstiftande makten och alltså i fråga om provisoriska lagar av konungen ensam. Tilläggas kan, att detta förbud i § 49 riktar sig mot regeringen, vilket gör Matzens tolkning ännu orimligare.

Förf., som lägger avgörande vikt vid frågan om en nödsituation föreligger, finner, att särskilt den provisoriska finansloven av den 1 april 1885 och dess efterföljare måste karakteriseras såsom grundlagsstridiga. Ty de omfattade även utgifter (till Köpenhamns beväring), som icke kunde anses motiverade av någon nödsituation. Det kan tillfogas, att då regeringen försvarade provisorierna, användes även så moderna och kautschukartade termer som »det almene Vel»⁸ och »Statsvellet».⁹ Med fog reagerar förf. mot att regeringen i vissa fall hämsände riksdagen för att därefter kunna utfärda en provisorisk finanslov. På så sätt åstadkom regeringen själv en av de förutsättningar, som grundloven krävde för att en provisorisk lov skulle få tillkomma — att riksdagen ej var samlad. Från den utgångs-

⁷ Henrichsen, Mændene fra Forfatningskampen, I: 257.

⁸ Se 1877 års prov. finanslov. Himmelstrup, s. 85.

⁹ Se motiveringen till 1885 års prov. finanslov. Himmelstrup, s. 122. Jfr Holsteins kritik av »Statsvellet» som argument. Folketingets forhandl. 1885—86, sp. 171.

punkten måste också 1877 års provisoriska finanslov karakteriseras såsom grundlagsstridig.

I anslutning till vad den berömde filologen och politikern J. N. Madvig vid något tillfälle framhöll, anser förf., att det rätta formella tillvägagångssättet vore — om nu en nödsituation föreläge — att regeringen utfärdade erforderliga budgetföreskrifter i form av en kungl. anordning och icke såsom provisorisk lov. Från politisk utgångspunkt (jfr nedan) måste dock ett sådant tillvägagångssätt framstå som oanvändbart, ty icke ens Matzen torde ha kunnat göra gällande, att detta kunde förenas med bestämmelsen i § 49, att innan »finansloven er vedtagen», få skatterna ej uppbåras och att ingen utgift får utanordnas, som icke har stöd i finansloven eller i en tillägsbevillingslov. Då regeringen vid ett tillfälle av omständigheterna tvangs att tillgripa en kungl. anordning, dröjde det ej heller länge, innan man lät denna avlösas av en ny provisorisk finanslov.

Förf:s uppfattning, att parlamentarismen icke är föreskriven i den danska författningen av år 1866, torde knappast kunna bestridas. En annan sak är emellertid, att parlamentarismen lika litet — och detta är något, som knappast framhävts — är förbjuden av grundloven. Ett frågetecken skulle rec. vidare vilja sätta för förf:s karakteristik av den totala budgetvägran som »et revolutionært Skridt» eller för att låna förvaltningsrättens uttryck, *détournement de pouvoir* (s. 263).¹⁰ Över huvud synes det rec., som om den totala budgetvägran utgör en företeelse, som ligger utanför grundlovens sfär, medan den provisoriska finansloven, i varje fall sådan den framträder under estrupiatet, därjämte strider mot grundloven. Frågan om den totala budgetvägran och frågan om visnepolitiken i allmänhet och deras lösning lågo sålunda på det politiska planet (jfr Jellinek); så som lidelserna uppjagats, kom också spørgsmålet om den provisoriska finansloven att lösas från politiska utgångspunkter. I själva verket torde denna uppfattning föga skilja sig från avhandlingens. Förf. slutar nämligen med att framhåva, att »ikke blot Forfatningens Bestemmelser, men i det hele juridiske Synspunkter i Virkeligheden havde givet Plads for den politiske Magtkamp», och att lösningen måste bliva och blev politisk (s. 295 f.).

Så länge det rädde ordentligt blåsväder, stod Estrup stark. Men då venstre blev mera intresserat av reformer och praktiska resultat än av en tröstlös statsrättslig träta, och då det politiska klimatet förbättrades genom att viljan till förlikning framträdde å ömse sidor, då underminerades hans ställning. I ett sjunde och avslutande avsnitt lämnar förf. en redogörelse för den stora förlikningen år 1894 och för provisorisk lagstiftning efter nämnda tidpunkt. Då gick den provisoriska finansloven — för att använda förf:s målande uttryck (s. 296) — i graven men kvarlevde som »spöke» ända till parlamentarismens genombrott år 1901. Därefter upphörde »spökerierna», och en garanti mot ett återuppvaknande kom med grundlovsrevisionen 1912—15, då det (i § 48) bl. a. uttryckligen stadgades, att skatterna få ej uppbåras, innan finansloven eller en »midlertidig bevillingslov er vedtaget af rigsdagen». Provisoriska lagar på andra områden ha emellertid förekommit även efter år 1894 men endast undantagsvis vållat någon egentlig

¹⁰ Jfr Bangs uttalande i landstinget 29/s 1855. Landstingets förhandl., sp. 183 f.

debatt. De sista tillkommo den 7 maj 1945 omedelbart efter ockupationstidens upphörande och avsågo upphävandet av vissa lagar, som framtvings från tyskt håll, bl. a. en lag från år 1941 om förbud mot kommunistiska föreningar och mot kommunistisk verksamhet. Tilläggas kan, att de särskilda »lovanordningar», som utfärdades av varje administrationsgren för sig, sedan regering och riksdag på grund av väl kända förhållanden upphört att fungera den 29 augusti 1943, icke äro att betrakta som provisoriska lagar i grundlovens mening.

Det är på åtskilliga sätt en ovanlig avhandling, som Himmelstrup presenterat. För det första är avhandlingen ovanlig med hänsyn till den dramatik och spänning, som trots alla lagparagrafer sätter sin prägel på händelseutvecklingen under det centrala avsnittet 1870—1894. Konflikten vid riksdagen i Sverige 1840—41 mellan statsmakterna och den dåtida svenska oppositionens metod att använda anslagsvägran som politiskt-parlamentariskt påtryckningsmedel⁴¹ utgöra endast en krusning i jämförelse med det vågsvall, som vållades av striden mellan regeringen Estrup och venstre. För det andra är avhandlingen ovanlig till följd av ämnets trots angivna begränsningar väldiga omfång. Förf. behärskar emellertid sitt stora och delvis svårbehandlade material och har inom den i och för sig blygsamma ramen av 334 sidor givit oss en koncentrerad framställning av det viktiga ämnet. Detta är i och för sig en stor förtjänst. Så är det ej heller en vanlig disputand, som är mannen bakom verket. Doktor Himmelstrup disputerade redan år 1924 för filosofie doktorsgrad på en avhandling om Kierkegaards opfattelse af Sokrates och har sedan bl. a. gjort sig känd som en utgivare av den år 1932 utkomna editionen av Danske Forfatningslove og Forfatningsudkast. Han är för närvarande expeditionssekreterare inom socialministeriet. Det märks också på hela framställningssättet i det här recenserade arbetet, att det är en man med praktisk administrativ erfarenhet, som är vår ciceron genom den provisoriska lagstiftningens många labyrinter.

Emellertid är det självfallet, att förf. i åtskilligt endast kunnat skumma på ytan och ofta måst bortse från de djupare liggande faktorerna i den stora dragkampen mellan de olika sociala, ekonomiska, politiska och personliga intressena under 1800-talets sista kvartal. Ideligen önskar man veta mer. Vad som vunnits i bredd, har förlorats i djup, och »Beskrivelsen» dominerar över »Synspunkterne». Man kan fråga sig, om det är rätta metoden att angripa det stora ämnet att ge en koncentrerad framställning av *hela* händelseförloppet, låt vara med viktiga begränsningar. Hade det icke varit naturligare att utvälja och analysera en kortare period? A andra sidan har emellertid forskningen i den här recenserade avhandlingen erhållit en god utgångspunkt för en fördjupad analys samt för specialstudier av olika slag och har all anledning att vara förf. tacksam härför.

Nils Nilsson-Stjernquist.

⁴¹ Se Stjernquist, Ständerna, statsregleringen och förvaltningen, s. 324 ff.

FREDE CASTBERG: *Norsk livssyn og samfunnsliv*. Aschehoug, Oslo 1949, 140 sid.

Det har som bekant rätt rätt mycken meningsskiljaktighet både inom den svenska riksdagen och inom den allmänna opinionen, huruvida vårt land skulle ansluta sig till Unesco. Vid sidan av den rent praktiska invändningen om det olämpliga, för att ej säga meningslösa att på internationellt kulturarbete ge ut stora pengar men samtidigt av statsfinansiella skäl nödgas strypa ett flertal behjärtansvärda inhemska uppgifter av motsvarande eller lägre finansiell storleksordning, var det särskilt en principiell invändning, som fördes fram och betonades. Man menade, att det arbete, som Unesco hittills presterat, knappast vore av den art, att det uppmuntrade till understöd och medansvar. Dess verksamhet hade varit opraktisk och onyttig, där den inte rent av hotat att utmana löjet. Som ett exempel pekades på den definition av demokratins begrepp, som med Unescos hallstämpel beredvilligt distribuerats ut till en upplysningstörstande värld, vilken emellertid otacksamt nog fann det hela mest ha smak av fadda plattheter och menlösa truismen.

Med ovan angivna arbete får man emellertid nu se en helt annan frukt av ett annat initiativ från detta förkättrade håll. Avdelningen för samhällsvetenskap inom Unesco har nämligen satt i gång med utarbetandet av en serie skrifter från olika länder i syfte att åstadkomma en samlad undersökning av förutsättningarna för mellanfolkligt samförstånd. Alla skrifterna, vilka f. ö. bekostas av Unesco, skola vara upplagda i det stora hela på samma sätt och efter liknande plan och metod. Sedan de olika nationella skrifterna utgetts med godkännande av vederbörande lands eget Unescoråd, skola franska och engelska upplagor publiceras genom Unescos försorg i en stor serie, som skall omfatta alla motsvarande skrifter.

Som ett första exempel på hur denna serie planlagts och tänkts har nu utkommit Norges bidrag. Det är författat av den kände Osloprofessorn i offentlig rätt Frede Castberg, den outtröttligt flitige vetenskaplige forskaren och nitiske främjaren av mellanfolkligt samförstånd, och bär ovanstående titel.

Avsikten med den lilla lätthanterliga boken har, säger författaren i sitt förord, varit att »redogöra för karaktäristiska drag i norsk livsåskådning, först och främst de etiska och rättsliga värderingar, som kunna sägas vara typiska för liv och tänkande i Norge». Tyvärr har det icke varit möjligt för förf. — han beklagar det själv livligt — att, i den grad han önskat, bygga sin framställning på ingående och omfattande »psyko-sociologiska» undersökningar. Men han har försökt att så objektivt som möjligt framställa norskt samhällsliv av i dag, sådant det faktiskt är, utan att låta de egna anti- och sympatierna bestämma synpunkterna. Till yttermera visso har han också låtit en del utomstående, särskilt medlemmar av »Norsk Komité for Internasjonale Studier» taga del av arbetet före dess publicerande.

Arbetet är uppdelat på fem kapitel. Det första av dem, som anm. för sin del finner mest fängslande, ger en visserligen blott skissartad — det torde ligga i ämnets natur — men dock välavvägd och behärskad teckning av »folkekarakter og personlighetsideal». Förf. diskuterar det norska folkets

rasprägel och därav eventuellt beroende själsliga egenskaper och påpekar vanskligheten i att här komma med alltför bestämda påståenden. Den nästan fullständiga bristen på systematiska sociologiska fältundersökningar gör alla spekulationer över detta tema synnerligen farliga. Emellertid är det ett faktum, att iakttagare av folket, icke minst utläningar, visat ganska stor överensstämmelse i uppfattningen om vissa förhärskande drag i folkpsyket. Några av de karaktärsdrag, som därvid plägat framhåvas, ha varit frihetslidelse, självrådighet och individualism. Efter att ha återgett en del »mer og mindre luftige spekulasjoner» söker förf. att finna några hållpunkter för vad man skulle kunna anse som norrmännens personlighetsideal, d. v. s. uppfattningen om hur en riktig och äkta norrman bör bete sig i livets olika skiften. Man kan här konstatera, hurusom den ideella värderingen och verklighetsåskådningen så till vida löpa samman, som folkets store män uppfattas såsom typiska representanter för sitt folk och därför såsom bärare av dess bästa nationella egenskaper. Om ingen har detta i högre grad gällt än om Fridtjof Nansen. I viss mån har detsamma varit fallet även med andra, framför allt de stora diktarna. Däremot har ett annat ideal, ett arv från romantikens tidsålder, i våra dagar undergått en nästan förintande inflation. Det är den tidigare hänfödda anslutningen till det manlighetsideal, som tagit form i de isländska sagogestalterna. Genom att detta ideal blev indraget i de norska quislingarnas antihumana nazistideologi, har det nästan helt förlorat greppet om våra dagars norska ungdom.

I följande kapitel med överskriften »hjem — skole — kirke» fästes uppmärksamheten på den utveckling, som de senare årtiondena medfört i riktning mot en frigörelse från äldre tiders auktoritativa principer och mot en utveckling av demokratins bärande grundsatser. Detta gäller både inom familjelivet och beträffande kvinnans ställning i samhället i övrigt. Men det gäller också skolan med dess organisation som enhetsskola och samskola och dess förankring i den folkliga kommunala självstyrelsen. Det är ett gammalt påstående, att det norska folkets begåvning är särskilt inriktad på konst och diktning. I varje fall kunna dessa kulturformer påräkna ett vida större och djupare allmänt intresse än den vetenskapliga forskningen, vars utövare dock genom tiderna lyckats bevara sin rätt att tänka och tala fritt. Kyrkans ställning är stark, även om det religiösa livet i ganska stor utsträckning utvecklats i och genom olika väckelserörelser. För kyrkans ställning i dagens Norge har det emellertid varit av största betydelse, att dess män kommo att spela en framträdande roll i det andliga motståndet under andra världskrigets påfrestande förhållanden. Såsom följd härav ha också på sistone förts fram vissa reformförslag i syfte att bereda kyrkans ledande män ett något större inflytande på den högsta kyrkliga förvaltningen, än det som den hittillsvarande ordningen kunnat ge dem.

I det tredje kapitlet, som är ägnat åt »forfatning og forfatningsliv», påvisas först förefintligheten alltifrån tidig medeltid av den viktiga frihetsprincipen att land skall med lag byggas. Därpå lämnas en instruktiv, om än något väl kortfattad framställning av 1814 års grundlagsverk med dess tre bärande grundsatser: folksuveräniteten, maktindelningen och idéen om okränkbara rättigheter för den enskilde gentemot staten. Efter en summarisk översikt av unionstiden med dess starkt juridiskt präglade meningsstrider

och det följande halvsektet med genomförandet av det verkliga folkstyret erinrar förf. om att den demokratiska regimen i Norge har flera för den samma säregna drag. Detta gäller både beträffande folkrepresentationens organisation, maktindelningen mellan statens högsta organ och parlamentarismens art och utformning. Stortinget har visserligen alltid stått i centrum, men de efterhand allt mer ökade statsingripandena, särskilt i det ekonomiska livet, ha fört med sig en stark utvidgning av regeringens maktställning. Till en del har denna ökning grundats på delegation från stortinget, fullmaktslagstiftning, till en annan del vilar den på en tillämpning av den konstitutionella nödrätten, som — f. ö. kanske mycket till följd av just Castbergs auktoritet — är på ett helt annat sätt erkänd i norsk statsrättslig teori och praxis än inom svenskt statsliv. Grundlagens bestämmelser till skydd för den enskildes rätt, särskilt förbudet mot tillbakaverkande lagar och stadgandet om full ersättning vid expropriation, ha haft en outomordentligt stor betydelse, även om man måste medge, att senare tiders starka utvidgning av statens verksamhet kommit att ge domstolarnas kontroll över förvaltningens lagbundenhet en mindre praktisk betydelse än tidigare. Erfarenheterna och upplevelserna från det andra världskriget ha bidragit att på ett helt annat sätt än förr klargöra värdet av det fria demokratiska folkstyret. Likaså har kungens person sedan kriget samlat folkets tillgivenhet kring sig som aldrig förr.

Som den gemensamma grundvalen för den allmänna uppslutningen i Norge kring demokratin ligger uppenbart en övertygelse om att demokratin i princip bygger på respekten för frihet och jämlikhet och därmed också för den enskildes människovärde. Om man så härtill fogar anslutningen till tanken om okränkbara mänskliga rättigheter, kan man beteckna denna övertygelse som det norska folkets gemensamma politiska trosbekännelse.

Om »økonomiske og sosiale brytninger i norsk politikk» handlar det fjärde kapitlet. Här vill förf. icke skildra Norges ekonomiska och sociala utveckling i nyare tid — den uppgiften är för stor — utan blott framhäva några karaktäristiska drag i de politiska meningsbrytningarna, visa på de värderingar, som kommit till uttryck, och på de viktigaste av de resultat, som nåtts. Förf. pekar på den starka industrialiseringen av landet, vilken fört produktionstekniska och i dess spår sociala spørsmål fram i första ledet. Här ha stiftats lagar om koncession av vattenkraften, om skiljedom och medling i arbetskonflikter, om industriell demokrati, om sjukförsäkring, om jordexpropriation o. s. v. Därpå kommer förf. in på nykterhetsfrågan med kampen kring förbudet, vidare på språkstriden mellan det ursprungligen danska men alltmer förnorskade »bokmålet» och det på grundval av gamla norska dialekter uppbyggda »landsmålet» eller, som det officiellt heter, »nynorsk». Som ett väsentligt drag i bilden av norsk inrikespolitik under mellankrigstiden framhäver förf. »den dramatiska striden inom den norska arbetarrörelsen» för och emot den revolutionära marxismen, för eller emot demokrati och rättssäkerhet. Den striden pågår alltjämt. Efter att ha omnämnt statsdirigeringen och planekonomin inom näringslivet, som särskilt efter andra världskriget i stor utsträckning samlat det politiska intresset, kommer förf. i kapitlets slutavdelning in på det, som i ännu högre grad än något annat varit de senaste årens stora brännande fråga,

den rättsliga uppgörelsen efter ockupationstidens händelser med »lands-svikerne» och därefter den icke mindre, utan snarare än mer maktpåliggande uppgiften att få de många »små» syndarna, som icke voro mindervärdiga utan egentligen endast felat av svaghet, återinpassade i samhället och få dem att förstå, att vad som först och sist kräves är hel och full lojalitet mot landet och mot dess lagliga statsmakter.

I ett kort avslutande kapitel ägnas uppmärksamhet åt »det norske folk i folkenes samfunn». Här lämnas en översikt över Norges förhållande till olika utländska makter, varvid förf. med all rätt betonar, hurusom ett litet folk som det norska med nödvändighet måste komma att stå i tacksamhets-skuld till samtliga de ledande kulturfolken för undfångna impulser i olika riktningar. Men framför allt understrykes det nära samarbete, som under den senaste mansåldern utvecklats mellan de tre nordiska länderna till skydd för gemensamma intressen såväl inom folkförbundets, senare Förenta nationernas ram som beträffande kulturliv och samhällsliv i övrigt.

Ett påfallande drag i Castbergs framställning är, i detta arbete liksom i andra efter det senaste kriget med dess djupgående personliga erfarenheter, huru angelägen han är att framhäva och understryka de etiska och religiösa problemställningarnas betydelse icke blott inom litteraturen utan ock för norskt tankeliv över huvud taget. Detta har medfört, att även den norska inställningen till världspolitiken blivit i hög grad moraliskt betonad och nästan helt bestämts efter den etiska måttstock, varmed man där hemma blivit vän att mäta allt och alla.

Frede Castbergs nya bok är en välbalanserad och elegant skrift, som ger en utmärkt första orientering åt envar, som vill sätta sig in i vad som främst rör sig inom norskt offentligt liv av i dag och dess väsentligaste förutsättningar.

Hans Cavalli.

TIDSKRIFTSÖVERSIKT.

Ekonomisk revy. Utg. av Svenska bankföreningen. Årg. 6: 1949. Nr 3: juni. *Welinder, C.*, Statshushållning och penningpolitik, s. 174—182. — *White, B.*, Produktionsproblemet i England, s. 183—187. — *Thunholm, L.-E.*, Det ekonomiska läget i Spanien, s. 188—192.

Ekonomisk tidskrift. Årg. 51: 1949. Nr 2: juni. *Svennilsson, I.*, Tullunionen som ekonomiskt problem, s. 77—91. — *Hyrenius, H.*, Den svenska arbetsmarknadsstatistiken, s. 98—107.

Historisk tidskrift. Utg. av Svenska historiska föreningen. F. 2. Årg. 12: 1949. H. 2. *Lindberg, F.*, Oskar II och utrikespolitiken, s. 105—141. — Utredning angående publiceringen av svenskt historiskt källmaterial, s. 156—184.

Landskommunernas tidskrift. Organ för Svenska landskommunernas förbund. Årg. 30: 1949. Nr 6: juni. *Olsson, J.*, De kommunala organens delegationsrätt, s. 241—244. — Nr 7: juli. Från vårriksdagen 1949. I, s. 301—307. — Nr 8: aug.

Olsson, J., Storkommunernas organiserande, s. 337—341. — Från värriksdagen 1949. II, s. 341—345.

Nordisk tidskrift. För vetenskap, konst och industri. Utg. av Letterstedtska föreningen. Årg. 25: 1949. H. 1. *Koht, H.*, Den norsk-svenske unionen 1814—1905, s. 1—17.

Politisk tidskrift. Utg. av Svenska landsbygdens ungdomsförbund. 1949. Nr 6: juni. *Holm, E.*, Europarådets tillkomst, s. 177—181. — Nr 7—8: juli—aug. *Lindegren, K.*, Partiledarskiftet, s. 193—197. — *Anshelm, G.*, Kristendom och kommunism, s. 213—217.

Samtid och framtid. Tidskrift för idépolitik och kultur. Årg. 6: 1949. Nr 5. *Lundstedt, V.*, Sveriges trygghet och ansvar, s. 211—218. — *Berendsohn, W. A.*, Thomas Mann som andens äventyrare, s. 219—229. — *Strzelewicz, W.*, Kulturradikalismens messallians, s. 223—227. — Nr 6. *Röpke, W.*, Federalism — nationell och internationell, s. 275—280. *Strzelewicz, W.*, Vilka är kommunisterna? s. 298—302. — *Hansson, J.*, Socialutgifterna i Sverige, s. 303—304. — *Berg, H.*, Skandinavisk demokrati, s. 321—325.

Svensk tidskrift. Årg. 36: 1949. H. 4. Efter atlantpakten, s. 261—264. — *Léijonhufvud, E.*, Etiopien efter befrielsen, s. 265—281. — *Fredborg, A.*, Engelsk politik, s. 282—289. — *Söderberg, T.*, De bostadsociala. En ekonomisk idékritik, s. 290—300. — Dagens frågor: Den kinesiska kommunismen alltmer rysk-orienterad. — Kraftkoncentration i Sovjetunionen, s. 318—325. — H. 5. *Brandt, E. G. C.*, Skola, demokrati och kristendom, s. 337—344. — *Bratt, K. A.*, Världen, Europa och vi, s. 345—352. — *Heckscher, G.*, Konservativ förnyelse, s. 353—367. — Dagens frågor: Riksdagens nya arbetsformer prövade. — De engelska valen, s. 399—403. — H. 6. *Ahnlund, N.*, Saar och Ruhr. Frankrike inför det tyska problemet 1945—1949, s. 407—428. — *Herrlin, O.*, Otro och vetande, s. 436—443.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Organ för Sveriges städer, köpingar och municipalsamhällen. Årg. 1949. H. 5: juni. *Sjövall, S.*, Värriksdagen 1949 ur stadskommunal synpunkt, s. 237—247.

Theoria. Vol. XV: 1949. Parts I—III. *Ahlberg, A.*, Eschatologiske Motive des Marxismus, s. 1—16. — *Petzäll, A.*, The individual as the basis of law, s. 242—252. — *Segerstedt, T. T.*, A research into the general sense of justice, s. 323—338.

Tiden. Socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. 1949. Nr 6: juni. *Flybo, T.*, Företagsdemokratin på väg, s. 385—393. — *Holmstedt, G.*, Kyrklig nyindelning? s. 401—403. — *Berglund, S.*, Pressen och utrikesfrågorna, s. 410—413.

Utrikespolitik. Redigerad av utrikespolitiska institutet. Årg 4: 1949. H. 3: juni. *Ståhl, M.*, Europarådet och Europarörelsen, s. 81—88. — *Viklund, D.*, Västtysklands nya ansikte, s. 96—103. — Krönika: FN:s generalförsamling. — Utrikesministerrådet ännu en gång. — Brittiska samväldet på nya vägar, s. 107—110. — H. 4: aug. *Wigforss, H.*, Kris och valrörelse i Storbritannien, s. 121—129. — *Simson, G.*, Förbundsrepubliken Tyskland, s. 130—137.

Nordisk administrativ tidsskrift. Aarg. 30: 1949. H. 2. *Bartels, E.*, Marshallplanen og de nordiske lande, s. 59—80. — *Ståhlberg, K. J.*, Allmänna domstolar och den förvaltningsrättsliga lagskipningen i Finland, s. 81—91. — *Kilander, T.*, Kommunindelingsreformen i Sverige, s. 102—110.

Nordisk tidsskrift for international ret. Vol. 19: 1949. Fasc. 1—2. *Humber, P. O.*, Den mellomfolkelige domstols juridiske betenkning om optagelse av nye medlemmer i de Forente Nasjoner, s. 5—14. — *Brüel, E.*, Kommentar til Atlantpagten, s. 15—34.

Økonomi og politik. Udg. av Institutet for historie og samfundsøkonomi. Årg. 23: 1949. Nr. 1. jan.—marts. *Geiger, Th.*, Betragtninger over vor tids samfundsrevolution, s. 1—13. — *Reske-Nielsen, E.*, F.N:s virksomhed i 1948, s. 30—44. — Nr. 2. april—juni. *Reske-Nielsen, E.*, Jugoslavien under Tito-styret, s. 109—127.

American sociological review. Vol. 14: 3. 1949. June. *Boorman-Strong, E.*, Individual adjustment in industrial society, s. 335—345. — *Heberle, R.*, Observations on the sociology of social movements, s. 346—356.

International affairs. Vol. XXV. 1949. No. 3. July. *MacBride, H. S.*, Anglo-irish relations, s. 257—273. — *Mook, H. J. van*, Indonesia, s. 274—285. — *Waddams, H. M.*, Communism and the churches, s. 295—306.

Journal of the history of ideas. Vol. X: 1949. No 2. *Burks, R. V.*, Conception of ideology for historians, s. 183—198. — *Bayley, C. C.*, Political philosophy of William of Ockham, s. 199—218. — *Wish, H.*, Aristotle, Plato and the Mason-Dixon line, s. 254—266. — *Lowe, V.*, Influence of Bergson, James and Alexander on Whitehead, s. 267—296. — *Feuer, L.*, John Stuart Mill and marxian socialism, s. 297—303. — No. 3. *Kohn, H.*, The paradox of Fichte's nationalism, s. 319—343. — *MacLean, K.*, Imagination and sympathy: Sterne and Adam Smith, s. 399—410.

The american historical review. Vol. LIV: 1949. No. 4. July. *Kohn, H.*, Arndt and the character of german nationalism, s. 787—803. — *Hammen, O. J.*, Economic and social factors in the prussian Rhineland in 1848, s. 825—840.

The american political science review. Vol. XLIII: 1949. No 3. June. *Friedrich, C. J.*, Rebuilding the german constitution, s. 461—482. — *Riddick, F. M.*, The second session of the eightieth congress, s. 483—491. — *Berdahl, C. A.*, Some notes on party membership in congress, II, s. 492—508.

The annals of the american academy of political and social science. Vol. 263: 1949. May. *Hazard, J. N.*, Political, administrative and judicial structure in the U. S. S. R. since the war, s. 9—19. — *Fainsod, M.*, Postwar role of the communist party, s. 20—32. — *Corbett, P. E.*, Postwar Soviet ideology, s. 45—51.

The political quarterly. Vol. XX: 1949. No 3. July/Sept. *Hazard, J. N.*, Soviet leadership problems, s. 225—235. — *Hill, J. W. F.*, Local government in western Germany, s. 256—264. — *Sampson, R. V.*, The indian constitution, s. 265—271.

The round table: a quarterly review of politics of the british commonwealth. 1949: No. 155. June. Crown without Sceptre, s. 203—207. — Pakistan — constitution making, s. 269—273.

The Yale review. Publ. quarterly by Yale university press. **Vol. 38. Summer 1949.** *Childs, M. W.*, Washington and the atlantic pact, s. 577—587. — *Millis, W.*, The great wall of Russia, s. 588—597. — *Angell, N.*, The atlantic pact in the american tradition, s. 598—607.

Political science quarterly. **Vol. LXIV. 1949. No. 2. June.** *Fuller, C. D.*, Lenin's attitude toward an international organization for the maintenance of peace 1914—1917, s. 245—261.

Revue politique et parlementaire. 51e année. **No. 589. Juin.** *Milhaud, A.*, Le centrisme et la tradition républicaine, s. 217—222. — *Mirkine-Guetzevitch, B.*, Quelques réflexions sur »L'Esprit des Lois», s. 236—248.

H. M.

SKRIFTER UTGIVNA AV FAHLBECKSKA STIFTELSEN:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skåne-marknaden. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1:25.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nädefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekretä utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—. Slutsåld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen ... i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härad, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2:25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2:50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—.
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—.
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2:50.
- XXVI. LARS FRYKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfalls-samlingar. 1939. Pris kr. 2:50.
- XXVII. CARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8:—.
- XXVIII. HANNES HYRENIUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer. 1941. Pris kr. 3:75.
- XXIX. IVAR SUNDBOM: Modern handels- och valutapolitik. 1941. Pris kr. 6:—.
- XXX. GUSTAF OLSSON: 1935 års indiska författning. 1942. Pris kr. 4:—.
- XXXI. R. ERICH: Studier i internationell rättskipning. 1943. Pris kr. 3:50.
- XXXII. FREDRIK LAGERROTH: Den svenska landslagens författning i historisk och komparativ belysning. 1947. Pris kr. 9:—.
- XXXIII. RAGNAR OLSSON: Riksdagsmannavalen till bondeståndet under den senare delen av frihetstiden (1740—1772). 1948. Pris kr. 7:50.
- XXXIV. FREDRIK LAGERROTH: Tyskt och nordiskt i Danmarks författningsutveckling 1660—1849. Till 100-årsminnet av junigrundlovens tillkomst. 1949. Pris kr. 7:50.

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- BERG, PAAL, Den internasjonale Arbeidsorganisasjon. Bergen 1949. Chr. Michelsens Institutt. Betänkande rörande gallring av handlingar hos vissa av försvarets myndigheter. (S. O. U. 1949: 22.) Sthlm 1949.
- BOG, PAAL, Den internasjonale Handelsorganisasjon. Bergen 1949. Chr. Michelsens Institutt. British Books to Come. No. 60. London 1949.
- GRIMLUND, BENGT E., Hur Danmark styres. (Verdandis småskrifter nr 493.) Sthlm 1949.
- HERLITZ, NILS, Föreläsningar i förvaltningsrätt. III. Förvaltningsrättsliga plikter. 626 sid. Pris kr. 23: 25. Sthlm 1949. P. A. Norstedt & Söner.
- Indias charter of freedom. Delhi 1949.
- Kommunalkalender för Helsingfors stad 1949. Utg. av Helsingfors stads statistiska byrå. Hfors 1949.
- Kommunallagskommitténs betänkande. II. (S. O. U. 1949: 24.) Sthlm 1949.
- Lönestatistisk årsbok för Sverige. Utg. av Socialstyrelsen. Sthlm 1949.
- ROSENQUIST, G. O., Åbo Akademi 1918—1948. Åbo 1949.
- RYDBERG, SVEN, Unesco. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) 32 sid. Pris kr. 0: 60. Sthlm 1949. Kooperativa förbundets bokförlag.
- Social upplysning. Betänkande avgivet av Kommittén för social upplysning. (S. O. U. 1949: 31.) Sthlm 1949.
- Statistisk Årsbok för Helsingfors stad. 1949. Hfors 1949.
- Statistisk Årsbok för Sverige. 1949. Sthlm 1949.
- Sveriges officiella statistik. Byggnadsverksamheten i Sverige år 1947. Av Kungl. Socialstyrelsen. Sthlm 1949. — Sjöfart år 1947. Av Kommerskollegium. Sthlm 1949.
- Sveriges varuutförsel till olika länder år 1948. Preliminär redogörelse av Kommerskollegium. Sthlm 1949.
- The Attack on Trade Barriers. A progress report on the operation of the general agreement on tariffs and trade from January 1948 to August 1949.
- United Nations Publications 1945—1948. Lake Success 1949.
- ÅMARK, KARL, Statsmakterna och folkhushållningen. Del IX. (S. O. U. 1949: 30.) Sthlm 1949.
- Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer. 1948. Utg. av Riksdagsbiblioteket. Sthlm 1949.
- Årsbok för Sveriges kommuner. 1949. Sthlm 1949.

Fortlöpande nummer av följande tidskrifter:

Allsvensk Samling, Ekonomisk Revy (Sthlm), Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors), Finsk Tidskrift, Från departement och nämnder, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Internasjonal Politikk (Bergen), International Labour Review (Montreal), Kartellregistret, Kommersiella Meddelanden, Landskomm. Tidskrift, Medborgaren, Mercator (Hfors), Nationalökön. Tidskrift, Nordisk Försäkringstidskrift, Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidsskrift for international Ret (Kbhvn), Political science quarterly, Skandinaviska Banken (Kvartalskrift), Social Tidskrift (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Socialt Tidsskrift (Kbhvn), Statistisk Maanedsskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statsøkonomisk Tidsskrift (Oslo), Sunt Förnuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Socialförbundets Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, The Department of State bulletin, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidsskrift for Rettsvitenskap, Tidsskrift for Udenrigspolitik (Kbhvn), Utrikespolitik, Vi, Økonomi og Politik.